

Mr. Jan Willem Racer (1737-1816) geschilderd in 1788 door F. Menningshausen (Provinciaal Overijssels Museum, Zwolle).

De familie van Jan Willem Racer

door Mr. D. Bruins

In de vorige jaargang van dit tijdschrift heeft G.J. Mecking de volle aandacht gevraagd voor de jeugd, de opleiding en het openbaar optreden van de jurist-historicus mr. Jan Willem Racer (1736-1816)¹⁾. Ik van mijn kant wil deze markante Overijsselaar plaatsen in het perspectief van zijn familie. Dat zijn dan allereerst de Racers zelf, stammend uit Auerbach in de Bovenpalts. Dat is dan vervolgens de familie van Racers grootmoeder Swarte uit Lingen. Dat is, ten derde, het voorgeslacht van Racers moeder Van den Berg, afkomstig uit Brugge. Dat zijn, ten vierde, Racers beide zusters en hun gezinnen. Tot slot zullen wij aandacht besteden aan het eigen gezin en aan de kleinkinderen van mr. Racer. Hulpstukken bij ons verhaal zijn enkele bijlagen met schema's. Bijlage A²⁾ bevat, op enkele uitzonderingen na³⁾, alle familieleden die de naam Racer hebben gedragen. De bijlagen B en C schematiseren de voorgeslachten Swarte en Van den Berg.

1. De drie oudste generaties Racer

Tien kilometer ten oosten van de huidige snelweg Neurenberg-Bayreuth, in een groen dal bij de bossen van de Bovenpaltser Jura, ligt het plaatsje Auerbach-in-der-Oberpfalz. Vierhonderd jaar geleden leefden daar Jacob en Magdalena Racer. Jacobs kennelijk Slavische achternaam verwijst vermoedelijk naar herkomst uit het nabij, 60 km meer oostelijk, gelegen Bohemen, waar bij de Tsjechen de letter c klinkt als de z in het Duitse woord Zaun. Nog tot in de eerste helft der 18e eeuw werd de familienaam op zijn slavisch uitgesproken als 'Raatser', later meestal afgezwakt tot 'Raser'⁴⁾.

Jacob Racer was jagermeester en houtvester van keurvorst Frederik IV van de Palts, een calvinistisch vorst, gehuwd met Louise Juliana, oudste dochter van Willem de Zwijger en Charlotte van Bourbon⁵⁾. In 1590 schonk Magdalena haar man Jacob een zoon, Michael gedoopt. Deze groeide op tot een intelligente, overtuigde protestant met doorzettingsvermogen. Reeds als schooljongen week Michael omstreeks 1600 uit naar het Lutherse hertogdom Brunswijk in Noordduitsland, ten einde de steeds heftiger aanvallen van de Contrareformatie tegen de Hervorming te ontlopen. Dat was nog ruim voordat de dertigjarige oorlog in 1618 zou losbarsten met een aanval door de legers van de katholieke Liga op de protestantse landen van Bohemen en de Palts.

Michael zou zijn ouders niet terugzien. Zo'n 400 km van hen vandaan wist hij in zijn onderhoud en studie te voorzien, onder meer als huisknecht,

later als een bij zijn leerlingen geliefd huis- en schoolleraar. Aan de Brunswijkse universiteit van Helmstedt bekwaamde hij zich in de theologie. Op 38-jarige leeftijd werd hij hulpprediker te Wietzen, halverwege Hannover en Bremen. Na het overlijden van ds. Hoccius aldaar volgde hij deze op, ook als echtgenoot van diens weduwe, Anna Ziegler. Zij kregen vijf zonen en een dochter. In 1639 verhuisde het gezin naar Rahden, 40 km noord-oostelijk van Osnabrück, waar Michael Racer de gemeente zou dienen tot zijn dood als 78-jarige⁶).

De dertigjarige oorlog had zich inmiddels ook naar noordelijker streken verplaatst en ds. Racer werd als verkondiger van de 'valse leer' enkele malen gevangen gezet, terwijl zijn pastorie werd geplunderd.

Toen Michael Racer in 1668 was overleden, volgde zijn oudste zoon, Jacob Valentin, hem op als eerste predikant van Rahden. Zijn vierde zoon, Georg Friedrich, overgrootvader van Jan Willem Racer, werd vervolgens tweede predikant ter plaatse. Op hun beurt werden zij in 1689 opgevolgd door Frank Arnold Racer, zoon van Jacob Valentin. Voorwaar een Rhadens predikantengeslacht⁷).

Waar kwamen de voornamen Georg Friedrich, die Michael aan zijn vierde zoon gaf, vandaan? In 1622 was Georg Friedrich, Luthers markgraaf van Baden-Durlach in het zuiden van Duitsland, door Tilly, luitenant-generaal van de katholieke Liga, verslagen. Met geldelijke steun van koning Karel I van Engeland had hij daarna de wijk genomen naar Noord-Duitsland, waar hij zich bij Oldenburg verschanste. Ook daarvandaan werd hij tenslotte verdreven, om in 1638 in ballingschap te sterven.

Het is goed denkbaar dat dominee Michael Racer, die niet ver van Oldenburg woonde, zijn vierde zoon, wellicht geboren in of na 1638, de voornamen van markgraaf Georg Friedrich, voorvechter van de protestantse zaak, heeft meegegeven. Naamgeving naar hoge werkgevers of bewonderde grootheden was een oud en lang voortgezet gebruik⁸).

Ook de Racers schijnen deze gewoonte te hebben gevolghouden. Zo is Jan Willem zelf waarschijnlijk genoemd naar Jan Willem Friso, de in 1711 aan de Moerdijk jammerlijk verdronken Friese vorst van Nassau-Dietz. Jan Willems oudste zoon zou worden vernoemd naar stadhouder Frederik Hendrik.

2. Grootvader Arnold Racer

Van het verre Rahden verplaatst het verhaal zich nu naar het aan Twente grenzende Lingen. Het graafschap van die naam was reeds vóór 1580 door Prins Maurits op de Spanjaarden veroverd. Tweemaal, in 1605 en 1633, wisten de Spaanse troepen de hoofdstad Lingen weer voor enige tijd te bezetten, waarna zij voorgoed werden verdreven. Het land bleef bezit van de Oranjes, zonder overigens bij de Republiek der Verenigde Nederlanden te worden gevoegd. Omdat de landsheer gereformeerd was, berustte het bestuur, zoals ook elders voorkwam, er bij de gereformeerde minderheid en voorts bij ambtenaren uit de Republiek.

De stad Lingen, 20 km over de Duitse grens achter Denekamp gelegen, en ongeveer 2.000 inwoners rijk, had, tezamen met de gehele grensstreek, veel contacten met Twente. De verschillen in spreektaal aan weerszijden van de grens waren destijds niet groot. Er was te Lingen een 'Lateinschule', door A.W.W. van Wulfften Palthe als 'gymnasium' aangeduid, en sinds 1697 ook een 'Academisches Gymnasium' of Atheneum, dat het 'jus promovendi' (het recht om de doctorsgraad te verlenen) niet bezat. Hoewel Deventer, met eenzelfde Atheneum, ook niet ver weg lag, bezochten veel jongelui uit Twente, ja zelfs enkelen uit Deventer, de Lingense instellingen, om soms vervolgens hun studie in Leiden, Groningen, Utrecht of elders te voltooien. In 1702 vererfde Lingen aan de koning van Pruisen, wat in deze situatie weinig verandering bracht.

Arnold Racer moet in 1673 of '74 te Rahden zijn geboren⁹). Als hij 14 jaar oud is in 1687, overlijdt zijn vader Georg Friedrich. Als jongeman van 20 jaar duikt Arnold op in de stad Lingen, waar hij, soms aangeduid als Arnold Julius of Julius Arnold, van 1693 tot januari 1700 negen maal in de archieven van de rechtbank voorkomt, meestal als 'Rechtsbeistand', éénmaal als getuige en tenslotte éénmaal als procureur. Hij moet dus een zekere kennis van rechtszaken hebben gehad, maar te Lingen heeft hij niet gestudeerd. Zijn huwelijk in 1697 met Imina Swarte toont zijn omgang met vooraanstaande burgers uit het stadje. Het jaar daarop werd Arnold ingeschreven als burger van Lingen. Hiervoor moest men eigenaar zijn van een woning¹⁰). Hoewel hij de eerste (tevens laatste) Racer was, die in het burgerboek voorkomt, ontbreekt bij hem de gebruikelijke aanduiding van herkomst. Zijn daaropvolgende kandidatuur voor het richterschap van Kedingen - met standplaats Goor - duidt op verdere goede vooruitzichten.

Het heeft niet zo mogen zijn. Nog voordat hij als richter in functie kon treden, overleed deze grootvader van Jan Willem, slechts 26 jaar oud, op 16 juli 1700¹¹). Anderhalf jaar tevoren had hij nog de geboorte mogen beleven van een zoon, zijn enige. Deze zoon was gedoopt met de namen Georg Friedrich van zijn grootvader. Op de voorlaatste dag van 1700 kwam postuum nog een dochter ter wereld, Janna Catrina Arnoldyna, waarschijnlijk jong gestorven.

3. Grootmoeder *Wilhelmina (Imina) Swarte*

Bijlage B bevat, voor zover van belang voor ons onderwerp, de Lingense familie van de grootmoeder van Jan Willem Racer¹²).

Reeds in 1580 was Geertt Swarte (de Oude) raadsheer en burgemeester van Lingen. Op de vlucht voor de Spanjaarden was hij in 1608 overleden in het 20 km verderop gelegen Haselünne. Zijn éne zoon was de vermaarde mr. Geert Swarte, die, na student te zijn geweest aan universiteiten in vele landen, via het bestuur van Stad en Land Groningen, was opgeklommen tot lid van het hoogste bestuurscollege van de Republiek der Verenigde Nederlanden, de Staten-Generaal¹³).

Zijn andere zoon, Johannes Swartius, grootvader van Imina, werd predikant bij de Engelse troepen, die de Nederlanden hielpen in de strijd tegen Spanje. Hij trouwde met de dochter van ds. Baudartius uit Zutphen, de bekende medewerker aan de Statenvertaling van de Bijbel.

De uit dit echtpaar Swarte-Baudartius postuum geboren zoon, Johannes, zal, nadat ook zijn moeder vóór zijn derde verjaardag was gestorven, wel door de familie in Lingen zijn opgevoed. Daar werd hij burger, notaris en procureur. Zijn latere schoonzoon, Arnold Racer, zal hij door de rechtspraktijk hebben leren kennen.

Imina behoorde, als dochter van notaris Swarte, dus tot een ontwikkeld, vooraanstaand Lingens geslacht. Ook zij heeft in haar leven veel verliezen en moeilijkheden gekend. Na twee jaar huwelijk stond zij als weduwe alleen voor de opvoeding van haar zoon, Georg Friedrich Racer en van haar dochter Janna. In 1716 blijkt Imina, onder de voornaam Wilhelmina, te zijn hertrouwd met Johan Kys, barbier en raadsheer te Lingen¹⁴). In 1720 woonde Georg Friedrich waarschijnlijk nog bij dit echtpaar; zijn zuster Janna was dan al overleden, en kinderen uit het tweede huwelijk waren er niet¹⁵). In 1727 was Wilhelmina wederom weduwe, waarna zij haar zoon Georg Friedrich Racer naar Delden volgde. Daar nam zij, na het overlijden van haar schoondochter (tussen 1736 en 1742), de zorg voor het gezin over.

Na het vertrek van Georg Friedrich Racer naar de West in 1744 droeg Wilhelmina wederom de verantwoordelijkheid voor de zorg en de opvoeding, nu niet van haar zoon, maar van haar kleinkinderen, drie in getal. Haar invloed op de jongste telg, Jan Willem Racer, zal gedurende diens eerste tien jaren groot zijn geweest. In 1745 overkwam haar 'een ongeval'. In dat jaar, of vroeg in 1746, legde zij, nog vol zorgen over zoon en kleinkinderen, meer dan 76 jaar oud, voorgoed het moede hoofd te ruste¹⁶).

4. Vader Georg Frederik Racer

Met deze man, de vader van 'onze' mr. Jan Willem Racer, zijn wij het middelpunt van ons verhaal dicht genaderd. De gegevens nemen nu toe in aantal en in diepgang, maar of de persoon van vader Georg Friedrich, wiens voornamen in Twente inmiddels vernederlandst waren tot Georg Frederik, ons ooit geheel begrijpelijk zal worden, is de vraag.

Georg Frederik Racer had zijn eigen vader niet gekend, maar wel vanaf zijn zeventiende jaar, of eerder, zijn stiefvader Johan Kys. Hoelang zijn zusje Janna had geleefd, weten wij niet. Waarschijnlijk is hij jaren alleen, of bijna alleen, bij zijn moeder opgegroeid en zal hij sterk het stempel van de Swarte-familieachtergrond hebben opgedrukt gekregen. In elk geval werd deze zoon uit een luthers geslacht opgevoed en opgeleid tot gereformeerd predikant.

Op zevenjarige leeftijd was Georg Frederik in 1706 te Lingen naar de latijnse school gegaan en acht jaar later naar het daar pas opgerichte Atheneum. Zijn studie in de theologie was in januari 1720, na een proefpreek

voor het kerkelijk classicaal bestuur, bekroond met het proponentschap. De proefpreek behandelde Johannes V, vers 39 e.v., te weten het twistgesprek van Jezus met de Joden over de fundamentele vraag, of Hij de ware, verwachte Messias was¹⁷).

Na een kort conrectorschap van de latijnse school - met een ambtswoning in een nog bestaand, thans 'Professorenhaus' genoemd gebouw - volgde in 1722 Racers beroep naar Delden.

Vanaf de toewijzing, in 1601, van de kerk van Delden aan de protestanten had er in die stad onenigheid bestaan over het collatierecht, over het recht dus om de predikant te beroepen. Ook in 1722 konden kerkeraad, stadsraad, de heer van Twickel en de andere Deldense goedsheren het niet eens worden over de beroepsprocedure en wederom werd de keuze tenslotte gemaakt door een commissie benoemd door de Provinciale Staten van Overijssel en bestaande uit de drost van Twente en een burgemeester van Deventer, Georg Jordens¹⁸).

Met de vreemde naam Racer wordt in de betreffende correspondentie met de heer van Twickel nogal slordig omgesprongen. Die verschijnt daarin immers ook als Raatser, Raetser en Raetcer. In de beroepingsbrief staat evenwel geheel correct 'ds. Georgius Fredericus Racer'. Overigens werd de heer van Twickel verzekerd, dat deze in de nieuwe dominee 'over een vertrouwt vrind' zou kunnen 'disponeren'¹⁹).

Ruim twintig jaar diende deze Racer trouwhartig de goedsheren, burgers en boeren met hun gezinnen van stad en ambt Delden. De gemeente was groot²⁰) en alle huisbezoek werd te voet afgelegd. In de kerkboeken, die hij keurig bijhield, kon hij in 1727 ook zijn huwelijk met Aleida van den Berg inschrijven, en in 1729, '31, '34, en '36 de doop van zijn dochters Arnolda Catrina, Anna Geertruit en Johanna en van tenslotte zijn zoon Jan Willem. Een begrafenis- of overlijdensboek is niet voorhanden, maar dochter Anna en vrouw Aleida waren Georg Frederik vóór 1742 reeds ontvallen en zijn moeder, Wilhelmina Swarte, kwam wederom het huishouden en de opvoeding, nu van zijn kinderen, verzorgen.

Om van zijn pas bevestigde lidmaten mondige Christenen te maken, had ds. Racer in 1732 in Deventer op eigen kosten een boekje laten drukken 'Het gelove der Uitverkorene Gods' met ongeveer duizend vragen en antwoorden²¹). Het is wel een soort geestelijke rijstebrijberg geworden, maar het bewijst toegewijde zorg voor het heil van zijn jonge gemeenteleden en de verbreiding van de zuivere gereformeerde leer. Terwijl de predikant het met vele gemeenteleden goed kon vinden, was er helaas een groeiend conflict met de kerkeraad; niet over de leer, maar over de werken, namelijk de bedéling van de armen in de winkels van de diakenen. Na zich aanvankelijk te hebben neergelegd bij een poging van de classis de zaak te sussen, deelde ds. Racer op 12 april 1743 aan de kerkeraad mede zich niet langer in staat te voelen, zijn taak naar behoren te vervullen. Hij kreeg verlof een mogelijk beroep naar elders te aanvaarden²²).

Een jaar later was het zover. Door bemiddeling van de heer Abraham ter

Borch, koopman op de Fluwelenburgwal te Amsterdam, gemachtigde van de Westindische gemeente St. Croix, was een beroep op ds. G.F. Racer te Delden uitgebracht. In de vergadering van 10 april 1744 besloot de kerkeraad met tegenzin, maar in onderwerping aan de voorzienigheid des Heren, hem te laten gaan en wenste hem veel heil en zegen voor zichzelf en op zijn ambtsuitoefening onder de verafgelegen volkeren²³).

Het eilandje St. Croix, ook genoemd Sint Kruis of St. Cruce, vormde, tezamen met St. Thomas en St. Jean de Deense Antillen, gelegen in de noordoosthoek van de Caribische zee. Het was achtereenvolgens in Nederlandse, Engelse, Spaanse en Franse handen geweest totdat de Denen het in 1733 hadden gekocht. Het eiland was erg vruchtbaar en bezat vele katoen-, suikerriet- en tabakspantages, maar werd tevens geteisterd door de vaak dodelijke gele koorts²⁴), als gevolg waarvan de plantages telkens weer werden opgegeven en verwilderden. Voor de landbouw en het huishouden waren er talrijke neger-slaven en -slavinnen²⁵).

De broedergemeente van de Hernhutters in Oberlausitz had vanaf 1734 een zestiental broeders uitgezonden voor zending onder de slaven en het weer tot ontwikkeling brengen van verlaten plantages. In 1743 waren er elf overleden en de rest was ontmoedigd teruggekeerd²⁶). Ds. Racer was de tweede Nederlandse predikant aldaar. Zijn voorganger, ds. Hendrik Hendriks, was eind 1743 na een jaar reeds bezweken²⁷).

De voertaal van bestuur en kerk was, merkwaardig genoeg, Nederlands²⁸), maar Racer preekte er uiteindelijk ook in het Duits en Engels. Voor de Denen was er een Deense, lutherse pastor. De gereformeerde gemeenten op de drie eilanden vielen onder de classis Amsterdam, die, na verkregen goedkeuring van de koning van Denemarken, de predikanten benoemde²⁹).

Ds. Racer moet geweten hebben van het ongezonde klimaat op het eiland. Bovendien was zijn vrouw zeker twee jaar tevoren al overleden en moest hij de verzorging van zijn kinderen van 15, 10 en 8 jaar overlaten aan zijn moeder 'in haar hoge ouderdom' van minstens 75 jaar.

De vraag rijst dan ook: wat heeft deze man bezielde om te kiezen voor dit St. Croix? Van een gedreven zendingsijver of van bekommernis met het veelal droevig lot van de slaven blijkt nergens. Een beroep elders binnen Nederland heeft hij het hele jaar 1743 niet gezocht³⁰). Hij wilde kennelijk verder weg en was bereid het risico te nemen van een vroege dood. Was hij zó gefrustreerd door zijn conflict met de Deldense kerkeraad en de 'onoverwinnelijke vuilaardigheden', die daar nog dreigden³¹)? Verderop zullen wij nog meer mogelijke redenen tegenkomen, maar zoveel is zeker, dat hij nog in april 1744 zijn afscheidsprek hield en volhardde in zijn riskante onderneming.

In de laatste maanden vóór zijn vertrek uit Delden had Georg Frederik Racer nog catechisatie gegeven aan een bekeerde Jood, Isaac Hertoch uit Emden. Dat was zeker een zaak die hem ter harte ging, want 24 jaar eerder had hij zich in zijn proefprek al verdiept in de bewijsvoering tegenover de

Joden, dat Christus ook hún ware Messias was. Tijdens diens leertijd voorzag de kerkeraad in Hertochs levensonderhoud. De bij de gereformeerde gemeente Emden ingewonnen informatie was gunstig en op 2 maart 1744 deed Hertoch belijdenis, waarna hij door ds. Racer met de namen Christiaan Isaac werd gedoopt en als lidmaat bevestigd³²).

Overigens was de verstandhouding met de kerkeraad dermate verstoord, dat deze het nodig oordeelde met een boete ten gunste van de armen te dreigen om de kerkboeken van de afgetreden predikant terug te krijgen³³). Dat waren ongetwijfeld de doop-, lidmaten- en huwelijksboeken, die hij zo goed leesbaar had bijgehouden.

Op 17 mei 1744 was de vader van Jan Willem Racer nog in Amsterdam, toen hij daar door de classis werd aangesteld tot predikant van 'St. Cruce in Amerika'³⁴). Daarna zal hij de gevaarlijke oceaanreis per zeilschip naar de verre Antillen hebben aangevangen. Behalve orkanen en windstilten dreigde er zeeroverij. Bovendien had Frankrijk zopas de oorlog aan Engeland verklaard en werden ook Nederlandse ladingen wel eens in beslag genomen op het vermoeden van een Engelse of Franse bestemming.

Er is geen verslag bewaard van het afscheid en evenmin van de reis; wel een zeekaart waarop zonder data de dagelijkse posities zijn aangetekend op een reis van 42 dagen van het Engelse Lands End naar het eiland Anquilla, dichtbij St. Croix³⁵). Vóór 26 juli was het schip behouden aangekomen, want op die dag nam Racer deel aan de bevestiging van een predikant op St. Thomas³⁶).

De verre reis heeft één, althans voor ons, gunstig gevolg gehad. Er ontstond een briefwisseling tussen Nederland en het verre Maagdeneiland St. Croix. Vanuit Twente schreven Racers moeder en kinderen, de ooms Stokman te Enschede en neef Te Water te Delden. De brieven uit het vaderland zijn alle verloren gegaan. Bewaard zijn daarentegen drie epistels - uit de jaren 1745, '46 en '47 - door ds. Racer vanuit St. Croix gezonden aan zijn moeder, zijn oudste dochter en neef Te Water. Deze drie brieven behelzen uitvoerige mededelingen en beschouwingen. Door de ontvangers werden ze, gelukkig, van voldoende belang geacht om voor het nageslacht te worden bewaard³⁷). Ze zijn woord voor woord interessant voor een inzicht in het leven en streven in die tijd in het algemeen en van de Racers in het bijzonder. Wij kunnen slechts enkele punten aanstippen.

Racers moeder had in haar brieven blijk gegeven van ernstige bezorgdheid over zijn welstand en zijn mogelijke voornemens te hertrouwen. Hij verzekerde haar, dat hij van een enkel gaatje in de kous geen nadeel zou ondervinden en dat hij oud genoeg was om, met Gods hulp, op zichzelf te passen en niets te doen ten nadele van zijn kinderen. Als hij een jaar later verneemt, dat haar een ongeval is overkomen, en later dat zij eind 1746 of begin '47 is overleden, is zijn reactie met wat standaarduitdrukkingen opvallend koel. Geen enkel woord over haar goede zorgen in zijn jonge en zijn recente jaren. Werd het beroep naar St. Croix mede gezocht om vandaan te komen onder haar, wellicht te zorgzame dagelijkse bemoeienis?

De Amsterdamse vertegenwoordiger van de gemeente St. Croix, Abraham ter Borch, was de belangen van diens predikant Racer blijven behartigen. Hij had, evenals andere goede vrienden, het in Delden achtergebleven gezin voortgeholpen totdat Racer door verschepingen van vaatjes suiker, balen katoen e.d. ruimschoots in hun onderhoud kon voorzien. Ter Borch behartigde de verkoop van deze zendingen, het overmaken van de opbrengst, het posten van de brieven. Hij onthaalde de kinderen, als zij naar Amsterdam kwamen. Ds. Racer schreef hen, dat zij hem uit dank eens een paar lekkere hammen moesten sturen.

Drie jaar vóór de komst van Racer was Engeland nog in oorlog met Spanje en als gevolg van de Engelse blokkade waren toen op St. Thomas en St. Kruis '400 zielen buiten de slaven' van honger gestorven³⁸). Misschien hadden Racers Deldense vrienden hiervan gehoord. In elk geval hadden zij gezouten vlees ingezameld en in een vaatje naar St. Croix gezonden. Als dank stuurde Racer aan zijn moeder een grote korf tabak, te verdelen in de verhouding waarin de vrienden vlees hadden bijgedragen. Ook de zenders van een komfoor en van groentenzaden moesten daarmee worden beloond. Wat er overbleef kon worden verdeeld onder allen die graag rookten.

Ook veel andere zaken waren niet te krijgen of peperduur op St. Croix en Racer verzocht, indien zijn suikerzendingen genoeg hadden opgebracht, stof te sturen voor kleding (zijn lakense jas moest al gekeerd worden), voorts schoenen en een pruik. Als zijn kinderen iets voor hem wilden doen, konden zij witgaren kousen voor hem breien. Graag kreeg hij ook tien exemplaren van zijn vragenboekje, die nog ingenaaid zouden moeten worden.

Van zijn kant zond hij ook een korfje tabak voor de trouw briefschrijvende ooms Stokman te Enschede. Voorts Portugese, Franse en Deense gouden en zilveren munten voor gezinsuitgaven, voor de spaarpotten van de kinderen en de weeskinderen van 'Haar Jan'. Tenslotte werd een opgezette leguaan - griezelig maar ongevaarlijk - meegezonden voor Monsieur van Someren, omdat apothekers en barbiers graag zulke rariteiten in hun winkel hingen.

In elke brief spreekt hij zijn dankbaarheid uit voor zijn goede gezondheid. Hij arbeidde met Gods zegen. De omgang met Europeanen van verschillende nationaliteit was plezieriger dan weleens in Europa. Wel trokken in 1747 de tabaksplanter en anderen weg vanwege de duurte, waardoor zijn gemeente nog kleiner werd.

In zijn vroegste brief schrijft Racer, door zijn vertrek uit Delden onoverkomenlijke tegenwerking te hebben ontlopen. Twee jaar later voelde hij zich weer in staat desgewenst naar zijn oude gemeente terug te keren, mits hij voor huisbezoek verderaf een 'chaise' (sjees) en paard kon krijgen. Zoals zo vaak, hadden de goede herinneringen de overhand gekregen. Het feit dat zijn moeder intussen was overleden, zou de terugkeer wellicht voor hem gemakkelijker hebben gemaakt, maar een dergelijke gedachte zou de

dominee, als zonde tegen het vijfde gebod van het eren van vader en moeder niet openlijk hebben durven uitspreken of zelfs maar in zich laten opkomen.

De goede verstandhouding met vele van zijn vroegere gemeenteleden blijkt eens te meer uit zijn verzoek de hartelijke groeten en 'dienstpresentatie' over te brengen aan een dertigtal personen, te beginnen met de heer en mevrouw van Oldemeule, Boekelo en Bakenhagen. Het valt op, dat in dit rijtje de belangrijkste 'goedsheer' van Twickel, tevens erf-, over- en opperkerkmeester, Unico Wilhelm van Wassenaer Obdam ontbreekt³⁹). Was er ook een, discreet verzwegen conflict met deze opperste lidmaat van zijn Deldense gemeente in plaats van de 'vertrouwde vriendschap' die bij de aanstelling van Racer aan de heer van Twickel in het vooruitzicht was gesteld? Een reden temeer voor Racers vertrek⁴⁰)?

De bezorgdheid van de brieveschrijver om aan iemand aanstoet te kunnen geven, spreekt uit de toevoeging, dat het lijstje niet aan Deldenaren getoond moest worden uit angst dat iemand was vergeten of in verkeerde volgorde was opgenomen. Tevens groette hij allen 'die van mij willen gegroet wezen'.

Uit zijn brieven blijkt niet, dat de zieleherder op St. Croix zich verdiepte in het probleem van de slavernij. Slechts éénmaal noemt hij zijn negerjongen, die een leguaan had gevangen en verkocht. Racer liet 'den armen bloed' de opbrengst behouden. Uit deze handelwijze en betiteling spreekt een zeker mededogen⁴¹).

In 1747 had Racer kennelijk meer tijd tot nadenken en lange brieven schrijven. Met acht grootformaat kantjes is zijn pennevrucht voor neef Te Water dan tweemaal zo lang als de beide vorige. Zij bevat onder andere hele beschouwingen over de natuur en over de vaderlandse en Europese politiek. Zo heeft de Schepper voor de Antillen kennelijk bomen geschapen, die door hun vorm de daar voorkomende orkanen beter kunnen doorstaan dan hun soortgenoten in Delden. Ten aanzien van de politiek wordt bijvoorbeeld betoogd, dat de schijnbaar onverdiende nederlaag van de koningin van Hongarije tegen de koning van Pruisen gerechtvaardigd zou kunnen worden als straf van de Voorzienigheid voor door haar voorvaderen gepleegd verraad⁴²).

In zijn brief aan zijn 'Seer Lieve Dochter Arnolda Catharina' prijst Racer haar vooruitgang in schrift en geeft hij raad voor verdere verbetering met behulp van het boekje 'De Trap der Jeugd'. Zij was nog wel erg jong (16 jaar) om belijdenis te hebben gedaan, maar nu ds. de Rhoer haar bevestigd had, wenste hij haar daarmee veel geluk en Gods zegen⁴³). Nu moest zij het spelen nalaten, haar poppegoed aan Johanna geven en voortaan alleen doen wat nuttig was voor ziel of lichaam. Zijn vragenboekje diende aandachtig bestudeerd te worden, temeer omdat haar lieve vader het geschreven had, evenals, tot groter wijsheid, de spreuken van Salomo. Hij stelde haar een vraag om haar begrip voor Jezus' optreden tegenover verschillende zondaren op de proef te stellen.

Streng calvinistisch was naar de trant van die tijd in vaders brief, naast blijdschap over de zaligheid van het geborgen zijn bij de Here, veel aandacht ingeruimd voor de zondigheid van de mens en de straffende gerechtigheid van God. Volgens Racer hadden de evangelisten verzuimd in de bijbel te vermelden dat berouwvolle zondaren door Jezus eerst om hun zonden werden bestraft, alvorens vergeving van Hem te ontvangen.

Voor een nog beter inzicht in de schrijfrant van Jan Willems vader volgt hier het slot van de brief van 1746 aan zijn dochter, op enkele onduidelijke woorden na, hier letterlijk overgenomen:

'Weest Grootmoeder onderdanig en behulpsaam in alles wat Haar Edele begeert. Hebt us susjen en broertjen lief, verdraagt de kinderachtigheid dewijl sij kinderen zijn, maar bestraft hen over alle moedwillig quaad in vriendelijkheid sonder slaan of schelden of dreigen, hen overtuigende dat het quaad is en verboden van God, en hen inscherpende dat sij God moeten gehoorsamen en liefhebben, dewijl hij de moedwillige quaad-doeners straft aan lijf en ziele, en dat sij God moeten behagen, opdat Hij Vader mag sparen bij gezondheid en zegenen, opdat vader hen versorgen en in de spaarpot wat geven mag, enz.

Ziet, Lieve Kind, wat een grooten brief schrijve ik u, het is omdat de liefde die ik u toedrage, groot is, en omdat ik mijn vaderlijk opzicht zoo wensche te vervullen. Ik bidde God, dat Hij u beware voor alle quaad, en sijne barmhertigheid over u uitstrecke om u wijs te maken tot zaligheid. Blijvende met hertelijke groetenisse aan alle goede Vrienden, voormaals gemeld en aan U bekent zoo te Borne, Endschede en elders, als te Delden.

Uw liefhebbende en Getrouwe Vader

G.F. Racer.'

De vraag ligt voor de hand of vaders grote liefde voor zijn kinderen hem niet van zijn uitwijken naar de West had kunnen weerhouden. Uit de eerste lange volzin - eindeloos gemaakt door 'enz.' aan het slot - blijkt een haast modern milde opvoeding van kleine kinderen, waartegenover dan de straffende hand Gods te hulp wordt geroepen om hen toch in het gareel te houden. Wat een invloed moet het slot ervan op hun ontvankelijke kinderzielen hebben gehad! Moeder was jong van hen weggenomen, hun grootmoeder en verzorgster, was hun ontvallen voordat deze brief bij hen aankwam en vader zou anderhalf jaar later zelf sterven. Nog afgezien van de gemiste stortingen in de spaarpot (wat een anticlimax in deze verheven bespiegelingen) zullen zij zich met angst hebben afgevraagd, wat zij voor moedwillig kwaad hadden bedreven, dat zij zo zwaar getuchtigd moesten worden. Hopelijk hebben zij een voorbeeld genomen aan hun vader, die dergelijke verliezen meer als een middel in Gods hand tot beproeving en loutering van zijn geloof, dan als straf beschouwde; zeker voor de uitverkorenen Gods, waartoe Arnolda door haar belijdenis nu ook behoorde.

Hoe haast overdreven zorgvuldig de zieleherder Racer omging met zijn vroegere Deldense gemeenteleden, zo weinig verdiepte hij zich in zijn

laatst bekende brief in de vraag, wat er na het overlijden van zijn moeder verder met zijn minderjarige kinderen moest gebeuren; zij werden slechts in de goede zorgen van neef Te Water aanbevolen. Toen deze brief te Delden aankwam, was de oudste, Catharina of Kaatje, reeds naar Amsterdam vertrokken⁴⁴) en Johanna en Jan Willem waren in huis genomen door hun oom en voogd Everwijn van den Berg in Borne, waar ook tante Elisabeth inwoonde.

Wij zijn nu gekomen bij het levenseinde van Georg Frederik Racer. Blijkens een aantekening van Jan Willem in zijn exemplaar van vaders vragenboekje is ds. Racer in 1747 op St. Croix overleden, in het jaar nadat hij de brief aan neef Te Water had geschreven⁴⁵). Zijn papieren zullen door de scriba van de St. Croix-gemeente door tussenkomst van de heer Ter Borch aan de voogd zijn opgezonden. Van deze papieren is alleen de zeekaart bewaard gebleven, waarop terecht geen terugreis naar het vaderland is aangekend. De precieze overlijdensdatum en andere berichten hierover zijn niet te vinden. Weer eens een gezin, dat één of beide ouders vroeg moest missen.

De beschouwingen van ds. Racer weken niet zozeer af van de toen gangbare, maar ze waren de kinderen met gezag, klem en herhaling bijgebracht. Behalve de brieven, die vaak zullen zijn herlezen, moeten vaders levenswandel en vragenboekje een grote invloed op de geestelijke vorming en het karakter van de kinderen hebben gehad. Dat hij inmiddels was gestorven zal die invloed nog hebben versterkt.

Samenvattend kan van ds. Racer worden gezegd, dat zijn onverzettelijkheid in het conflict met de kerkeraad, zijn beginselvast afwijzen van onrecht en misbruik, zijn volharden in het besluit ver weg te gaan, maar evenzeer zijn toegewijde zorg voor het geestelijk heil van zijn kinderen en zijn gemeente, zijn zorgvuldig afwegen van ontvangen en verzonden gaven, en zijn veelzijdige belangstelling, ook voor de natuur en de politiek, de omvangrijke geestelijke erfenis vormden, die hij aan zijn kinderen naliet. Misschien hebben ook zij enkele onbeantwoorde vragen overgehouden.

5. Moeder Aleida van den Berg

Wenden wij ons nu tot de moeder van Jan Willem Racer en haar geslacht Van den Berg. In dit geslacht - zie bijlage C - treffen wij voor het eerst een timmerman/koopman, een krijgsman en een fabrikant onder Racers voorouders aan⁴⁶). Pauwels van den Bergh was op de laatste dag van 1590 als huistimmerman uit Brugge in het poorterboek van Amsterdam ingeschreven. Voor de derde maal dus een protestantse voorvader op de vlucht voor de Inquisitie.

Als Paulus van den Berg heeft hij zich in de machtige handelsstad Amsterdam ontwikkeld tot een 'voornaam koopman op Spanje'⁴⁷). Ondanks de tachtigjarige oorlog met dat land, bleef de handel daarmee bloeien, want Spanje had grote behoefte aan door Amsterdamse schepen

aangevoerde producten, zoals Oostzeegraan en linnen⁴⁸).

Paulus huwde Joanna Logier, dochter van Jan Logier, kapitein in het leger van Graaf Philips van Nassau. Jans broer, Charles Logier, was baljuw van de beide Katwijken. De 'manhafte heer kapitein' Logier had aan het hoofd van zestien man in 1590 deelgenomen aan de roemruchte herovering van de Nassause stad Breda op de Spanjaarden. Een zeventigtal jonge, dappere vrijwilligers liet zich, verborgen in een hoog opgetast turfschip, door de Spaanse huurtroepen het kasteel van Breda binnenslepen om 's nachts de wacht van kasteel en vesting te overrompelen en de poorten voor Prins Maurits en zijn leger te openen⁴⁹).

Paulus van den Berg stierf met achterlating van tenminste één dochter en één zoon. Zijn vrouw, Johanna Logier, hertrouwde in 1637 volgens familie-traditie beneden haar stand⁵⁰). Haar tweede echtgenoot was Arnout Plate uit de Hofstraat in Deventer, gesproten uit een Zutphens geslacht. Was Plate wel zo'n onbeduidende familie? Een, eveneens uit Zutphen stammende Albert Plate werd grootburger en gemeensman in Deventer en bezat er een zeepziederij en huis in de Polstraat⁵¹). Voor Amsterdammers was misschien alles uit de provincie wel beneden hun stand.

Johanna, dochter uit het huwelijk Van den Berg-Logier, trouwde in 1643 met Rutgerus Putmannus, die als één van de eersten zich in 1630 bij de zojuist opgerichte Illustre School, het Atheneum te Deventer, als student had laten inschrijven⁵²). Deze was in 1636 predikant te Delden geworden om daar in 1674 te worden opgevolgd door zijn zoon Paulus (genoemd naar moeders vader, Paulus van den Berg). Paulus had als opvolger ds. G.F. Racer, wiens vrouw dus zijn achternichte was⁵³).

Zestien jaar na zijn moeders huwelijk en tien jaar na dat van zijn zuster kwam ook de zoon Johannes van het echtpaar Van den Berg-Logier naar Deventer. Hij trouwde in 1655 met Elisabeth Jacobs, geboren in 1635 te Deventer op het Bergschild in het toen reeds oude huis 'den golden Vissel'⁵⁴). Die naam prijkt thans weer op het in 1968 gerestaureerde pand⁵⁵).

Vervolgens kocht Johannes van den Berg een lakenververij in de Polstraat tegenover de Bursesteeg en naast het Verwerijsteegje, dat bij het Verwerijpoortje in de stadsmuur uitkwam⁵⁶). De zeepziederij van Albert Plate lag aan de andere kant van het steegje.

Het huwelijk Van den Berg-Jacobs werd gezegend met vijf zonen en een dochter, waarna ook deze Van den Berg overleed toen zijn kinderen nog jong waren.

Volgens de bovengenoemde familieoverlevering had Johannes de functie van Provinciaal Verver weten te verkrijgen. Zijn kracht lag in een bijzondere formule voor zwarte verf; misschien een recept dat zijn vader gekregen had uit Spanje, waar men veel in het zwart gekleed ging. Die formule had Johannes altijd, ook voor zijn vrouw, geheim gehouden, als gevolg waarvan de inkomsten na zijn dood dreigden weg te vallen.

'Maar ziet, de ... bedroefde weduwe ontdekt op zekere nacht, door een zeer zonderling middel, haar man's wijze van menging en bereiding,

beproeft ze, en bevindt de couleur juist zo goed en volkomen, als die door zijn dood verloren scheen. Waar door zij werd in staat gesteld om alle hare kinderen fatsoenlijk op te brengen⁵⁷). Van die goed opgevoede kinderen gingen Willem en Antoni al jong weer naar Amsterdam. Zij brachten het ver in de wijnhandel en Antoni ook als makelaar van de Oost-Indische Compagnie. De kleinzoon van de laatstgenoemde, Anthony van den Bergh, kocht in 1784 de heerlijkheid Lexmond⁵⁸).

Het vijfde kind, Charles, genoemd naar zijn oudoom de baljuw, kon dankzij de zwarte formule tot predikant worden opgeleid. De overige drie kinderen stierven ongehuwd. Charles ging te Deventer naar de triviale school (met lof) en het Atheneum⁵⁹) om zijn studie theologie in Utrecht in 1689 met het proponentchap te voltooien. In oktober 1692 werd hij bevestigd als predikant van Borne, waar hij gedurende bijna vijftig jaar 'het werk des Heren getrouw en vlijtig heeft waargenomen' tot aan zijn dood op 16 maart 1742⁶⁰). Zijn opvolger, ds. Jan Borchard Sloot, is na zijn voorgangers dood nog kort met zijn dochter Anna Cornelia van den Berg getrouwd geweest, tot haar vroege heengaan in 1744⁶¹).

Ds. Charles van den Berg was op 5 juli 1698 in het huwelijk getreden met Anna Geertruida Stokman, een domineesdochter uit het nabije Enschede. Hiermede kreeg hij er een heel uitgebreide familie bij. Het familieverhaal vermeldt dat de grootmoeder van zijn schoonmoeder, Sara Bodde (Budde), weduwe van de richter Jan Cost van Enschede, op haar oude dag 'uit negen kinderen meer dan tachtig kinds- en kinds-kindskinderen' heeft gezien. 'Behalve verscheidene nuttige leden voor den Burgerstaat en stedelijke Regeringen, heeft deze zo vruchtbare familie ook een grote menigte van predikanten opgeleverd, zodanig, dat men er in een vroeg stadium 36 te gelijk tellen kon⁶²'. Behalve Cost, Budde en Stokman, waren er onder meer aanverwanten Muntz, Nilant, Potken, Stork en Te Water.

Over Jan Willems moeder zelf weten wij heel weinig; slechts haar huwelijksdag en dat zij vier kinderen ter wereld mocht brengen. Ook, dat zijzelf en één van haar dochters vóór de sterfdag van haar vader in 1742 waren overleden⁶³). Van haar twee broers en één oudere en drie jongere zusters Van den Berg waren in 1646, toen haar twee jongsten naar Borne gingen, alleen Everwijn en Elisabeth nog in leven; met de predikant-weduwenaar, oom Borchard uit Borne, de enig overgebleven oom en tante van de wezen. Neeffjes of nichtjes hadden zij in het geheel niet. Bij de volkstelling van 1748 te Borne treffen wij inderdaad in het huis van Everwijn van den Berg en zijn zuster Elisabeth als 'kostgangeren' aan: Johanna en Jan Willem Raats-her⁶⁴).

6. *Arnolda Catharina, Johanna en Jan Willem Racer en hun nageslacht*

De hoofdpunten uit de verdere levensloop van de drie Racers en hun gezinnen zijn samengevat in bijlage D⁶⁵). Jan Willem, de hoofdfiguur, kreeg in de vorige bundel al de volle aandacht en zal hier slechts in verband met enkele familieaspecten genoemd worden.

Anna Jacoba Wilhelmina Werndly (1735-1810), echtgenote van mr. Jan Willem Racer, geschilderd in 1794 (Provinciaal Overijssels Museum, Zwolle).

De oudste, Kaatje, ging met haar zeventiende jaar naar de grote stad Amsterdam. Zij had haar belijdenis gedaan en werd geacht voor zichzelf te kunnen zorgen. Al eerder was zij er geweest en daar was de meeste kans om aan de slag te komen. Over contacten met neven of nichten Racer aldaar, met Abraham ter Borch of met haar welgestelde familie Van den Berg, is niets bekend. Wij weten slechts dat zij aanvankelijk voor meerdere jaren kinderoppas, gouvernante en vriendin des huizes is geworden in het gezin van de heer en mevrouw Joannes van der Meulen, kruidenier op de Nieuwedijk, en Elisabet Bakker, die zij bij toeval op het beurtschip Harderwijk-Amsterdam had ontmoet⁶⁶).

Jan Willem werd in 1748 al door oom Everwijn van den Berg naar de latijnse school in Oldenzaal gezonden, wellicht omdat oom Muntz of andere daar wonende familieleden van zijn moeder dan een oogje in het zeil konden houden. Waarschijnlijk kwam hij toen reeds in het huis van die oom, waarin hij vanaf 1768 de laatste 48 jaar van zijn leven zou slijten⁶⁷).

Johanna bleef vermoedelijk wat langer onder de hoede van oom en tante in Borne, maar in 1754 woonde ook zij op de Nieuwedijk in Amsterdam, waarschijnlijk bij Kaatje, en deed zij haar belijdenis⁶⁸). Het jaar daarop begonnen de twee zusters van 26 en 21 jaar zowaar tezamen een textielzaak. Waarschijnlijk werd een bestaande handel overgenomen, want tien jaar later stonden er voor het rijk gevarieerde assortiment al 258 groothandelaren in de boeken, van overal in Nederland en van over de grenzen. Bovendien werd er in de 'Katoenwinkel' in het klein verkocht⁶⁹).

Kaatje bleef echter niet lang compagnon. In 1757 trouwde zij met de zes jaar jongere Dirk Bruins, textielkoopman uit Almelo, niet erg ver van haar geboorteplaats Delden. Het huwelijk vond in Almelo plaats, maar haar eersteling, Hendrik Jan, werd in 1759, merkwaardig genoeg, nog in Amsterdam geboren. Deze Heintje Bruins zullen wij hierna nog vaker tegenkomen. Pas in het jaar daarop trok Kaatje zich uit de zaak terug. Haar echtgenoot, Dirk Bruins, was evenwel reeds in Heins geboortejaar begonnen vanuit Almelo zaken met de Amsterdamse firma te doen om vervolgens een belangrijke schakel voor in- en verkopen voor zijn schoonzuster Johanna te worden. De goede samenwerking werd tot enkele jaren vóór zijn dood in 1812 voortgezet⁷⁰). Begin 1759 was trouwens ook Johanna in het huwelijk getreden, met Leonard Tak, metselaar uit de Lange Leidse Dwarstraat, die bij haar op de Nieuwedijk, drie huizen van de Mandenmakerssteeg, introk.

Hun broer, Jan Willem, bleef in dit opzicht niet lang achter en huwde in 1760 Anna Jacoba Wilhelmina Werndly in Coevorden, waar hij zijn werkzaamheden als jurist begon. Anna Werndlys overgrootmoeder was Anna Swarte uit Lingen, één generatie ouder dan Jan Willems grootmoeder Imina Swarte uit diezelfde stad. Die Anna Swarte huwde ds. Samuel Clinge uit een, vanaf de reformatie actief Tecklenburgs predikantengeslacht. Hun zoon, ds. Johan Herman Clinge, trouwde met Rosetta Catharina Werndly, domineesdochter, ook weer uit Lingen. De dochter Johanna van het echt-

paar Clinge-Werndly werd de vrouw van Hans Jacob Werndly, ontvanger te Coevorden. Zij kregen tot schoonzoon Jan Willem Racer⁷¹). Allicht had Jan Willem van zijn grootmoeder Swarte, die hem tot zijn tiende jaar had opgevoed, over nicht Werndly gehoord en was hij eens in Coevorden langs gegaan.

In dezelfde periode, in 1760, werd het Amsterdamse deel van de familie ook gezegend met de geboorte van een zoon, Cornelis Jan, van de trotse Johanna en Leonard.

Na deze opeenstapeling van familiegeluk kwam er een ernstige wending. De tweede bevalling van Kaatje Bruins, in 1762 te Almelo, was zwaar geweest en het zoontje had niet lang geleefd. Toen zij in het volgende jaar weer in verwachting was, voorvoelde zij, dat zij het ditmaal niet zou overleven. Rustig en in stilte bereidde zij zich op het waarschijnlijk naderend einde voor. Ze schreef aan haar zoon en aan haar man twee beheerste, goed doordachte afscheidsbrieven vol geloofsovertuiging. Zo werd de kleine Hein 'als uit het graf' gemaand, ja gesmeekt haast, om zijn heil bij Christus, zijn enige Zaligmaker te zoeken en niet in wereldse vreugden en grootheid. Zij hoopte, dat hij evenzeer de vertroosting van God, de Vader der wezen, zou ondervinden, als zij die had gekend.

Zij had immers zelf ondervonden, wat het in een jong leven betekende, toen haar vader - de predikant van St. Croix - haar kort voor zijn heengaan een brief met goede raad had geschreven.

Haar man dankte ze voor zijn liefdevolle trouwe zorgen, die zij, ondanks haar tekortkomingen, van harte had beantwoord. Hij moest goed voor Hein zorgen, schreef zij, en zij hoopte haar geliefden in het hiernamaals weer te vinden. Vanwege haar vele verdorvenheden was zij geheel bereid dit aardse tranendal te verwisselen voor de zondenloze, eeuwige zaligheid bij haar Heer en Heiland⁷²).

Kaatje Bruins overleed, na een dode zoon te hebben gebaard, op 14 november 1763. In haar verloor Bruins 'een buitengewoon verstandige, zachte en innig vrome vrouw'⁷³). Ook voor Johanna moet het zwaar geweest zijn, haar oudere en enige zuster, die acht jaar tevoren met haar de textielhandel had opgezet, te verliezen. Verdere slagen troffen Johanna, toen zij na vijf huwelijksjaren haar man en zoontje in 1764 en '65 ten grave zag dalen.

Zoveel wij weten van Johanna's zaken door bewaard gebleven aan- en verkoopboeken, zo weinig weten wij van haar persoonlijk leven door het bijna geheel ontbreken van door haar geschreven correspondentie. Er zijn slechts enkele aanknopingspunten.

Zo schijnt het, dat zij in haar grote verlatenheid steun had gevonden bij piëtistische conventikels, opwekkingsgroepen, waar sterk de nadruk werd gelegd op persoonlijke bekering en geloofsbeleving en op streng wettische levenspraktijk. Het is althans in die omgeving, dat zij een aantal jaren later in aanraking kwam met de tot het Christendom bekeerde Hongaarse rabbijn Salomon Duijtsch. Na veel omzwervingen door Europa had deze in

Amsterdam gevonden wat hij zocht, en zoals Johanna's vader in 1744 de bekeerde Hertoch op zijn belijdenis tot Christiaan Isaac had gedoopt, verleende zijn dochter in 1767 geldelijke en zeker ook geestelijke steun bij de belijdenis en doop van Duijtsch tot Christiaan Salomon. Bij zijn daaropvolgende studie theologie in Utrecht en bij de uitgave van zijn dramatische levensgeschiedenis en andere werken kon Duijtsch ook bij haar om geldelijke bijstand aankloppen. Hij heeft vele jaren als predikant in Mijdrecht gestaan en zijn boeken worden ook tegenwoordig nog herdrukt en in bepaalde gereformeerde kringen graag gelezen⁷⁴).

Intussen was er ook bij het echtpaar Jan Willem en Anna Racer veel opwindends, maar dan in gunstige zin, voorgevallen. Een maand vóór de dood van Kaatje in 1763 werden zij verblijd met de geboorte van hun eersteling, Frederik Hendrik. Bovendien verhuisden zij dat jaar naar Ootmarsum. Voor de geboorte van hun eerste dochtertje, Johanna Aleida, roepnaam Jansje, ging Anna in 1766 weer naar haar moeder in Coevorden. Twee jaar later volgde de laatste verhuizing, naar Oldenzaal, waar zij de bekende woning van oud-burgemeester en advocaat, oom Muntz aan de Marktstraat (thans Sociëteit) betrokken.

Een jaar later was oom overleden en Dirk Bruins schreef aan Johanna in Amsterdam dat broer Racer op bezoek was geweest, hoogst ontsteld, dat ondanks alle beloften en door hem bewezen diensten, oom Muntz verzuimd had te regelen dat zijn huis aan Jan Willem werd nagelaten. Nu probeerde hij het voor f 3.000,- te kopen, waarbij het door Heintje Bruins van zijn moeder geërfde Racer-kapitaaltje moest meehelpen. Heintje zelf deed het geweldig op school en als dat zo aanhield, zou hij volgens broer Jan Willem theologant moeten worden⁷⁵).

Dit laatste strookte zeker geheel met de wensen van Johanna, die, beroofd van de illusie zelf ooit moeder van een predikant te worden, al haar hoop op het zoontje van zuster Kaatje had gevestigd.

In Borne stierf oom Everwijn van den Berg in april 1762. In maart 1773 volgde tante Elisabeth⁷⁶). Deze was nogal eens op bezoek gekomen bij neef Bruins in het nabijgelegen Almelo. Hein, als zoon van Kaatje, Johanna en Jan Willem hadden het één en ander geërfd van de laatste Van den Bergen in Twente. Jan Willem had in Borne nog moeten procederen om baten uit de boedel voor hun drieën veilig te stellen⁷⁷).

Te Oldenzaal hadden in 1770 Anna Jacoba (Antje) en - een maand na het overlijden van erftante Elisabeth - Elisabeth Johanna Racer het levenslicht aanschouwd.

Hein Bruins is inderdaad theologie gaan studeren. Eerst één jaar in de voetstappen van zijn grootvader Racer op het Atheneum te Lingën, vervolgens vier jaar te Leiden en drie te Utrecht. Gedurende deze lange studie had hij veel kennis, een ruime vriendenkring en een boekenkast met de nieuwste Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse werken verzameld⁷⁸). Op 8 april 1781 bevorderde de classis Amsterdam hem tot proponent.

Na twee jaar verblijf in het eenzame Garderen op de Veluwe werd hij in

1784 beroepen naar het vestingstadje Naarden. In een tijd waarin de Verlichting de theologen in verwarring bracht en de gemeenten deed slinken, volhardde hij in zijn roeping als zieleherder⁷⁹). Hij huwde de predikantsdochter Anthonetta Johanna Pronckert⁸⁰) en zij kregen de tweelingdochters Catharina Elisabeth en Anna Lucia, die op 2 september 1787 door vader werden gedoopt, en een zoon Dirk, die 15 december 1788 het doopsel ontving.

Wederom onheil! Zeven weken na de geboorte van Dirkje, op 2 februari 1789, overleed Hein, 29 jaar oud, na een kort smartelijk lijden, aan de pokken, opgedaan bij huisbezoek. De verslagenheid in de familie was groot; niet in het minst voor de veel beproefde tante Johanna⁸¹). Zij had zijn opvoeding en studies bekostigd en ook daarna wist hij zijn zuinige tante met een kwinkslag ertoe te bewegen onder andere zijn kledingrekeningen te betalen. Er waren zulke hoge verwachtingen van hem en hij was haar zozeer tot een zoon geworden, dat zij in hem haar erfgenaam was gaan zien. Nu ging hij haar drie-en-dertig jaar voor⁸²)!

Heins ambtgenoot in Naarden, ds. C. Swaving, had in zijn begrafenisrede uitvoerig stilgestaan bij de uitmuntende eigenschappen en gaven van de ontslapene en kortelijks bij zijn problemen. Dat hij sympathieën had gehad voor de Patriotten was hem blijkbaar niet door alle gemeenteleden in dank afgenomen. Ook moeders afscheidsbrief had Swaving voorgelezen. Johanna vond, dat de mooie preek, maar ook bijzonderheden over het voorgeslacht, op oud-Duitse wijze in druk geboekstaafd moesten worden⁸³).

Aan dit drukwerk danken wij vele, niet elders opgetekende verhalen, waarvan in het voorgaande al enkele malen gebruik is gemaakt. Na vermelding van vader Bruins, 'burgemeester op de voorvaderlijke erestoel in Almelo', werd de oom van de ontslapene, Jan Willem Racer, omschreven als 'beroemd Overijsels oudheidkundige, en rechtsgeleerde, Richter van Oldenzaal, en advocaat van het huis Almelo'. Daarop volgden de families Van den Berg (met de zwarte verf), Cost (met de vele nuttige afstammelingen, waaronder zes-en-dertig dominees tegelijk) en de Racerpredikanten uit Rahden. Het was een korte samenvatting door Swaving van wat 'Juffrouw de Weduw Tak, voorname Lijnwaat-handelaares in Amsterdam, breeder' had medegedeeld⁸⁴).

Intussen was de familie van Jan Willem in Twente verder uitgebreid. Na Elisabeth Johanna werden daar nog een zoon, Willem Samuel (1776) en een dochter Carolina Bernardina (1778) geboren. Ook hier openbaarden zich echter problemen. Willem Samuel bleek te lijden aan manische aanvallen, uitlopend op agressie. Het is mogelijk, dat die op zijn derde jaar bij tijden reeds zoveel aandacht van zijn moeder gingen vragen, dat het gezin met zes kinderen haar teveel werd.

In elk geval verhuisde in 1779 de negenjarige Antje op wel heel jonge leeftijd voorgoed naar tante Johanna, die haar, veertien jaar na de dood van haar Keesje, met open armen zal hebben ontvangen. Twee jaar later

volgde Jansje, 15 jaar oud, haar naar Amsterdam. Ook Frederik Hendrik had in 1780 het huis verlaten om in Leiden te gaan studeren, zodat er nog maar twee of drie kinderen over waren (wij weten niet wanneer precies Elisabeth Johanna is overleden).

Deze toestand moet het ouderpaar toenemende zorgen en verdriet hebben opgeleverd, ook al ging Willem Samuel in 1791 rechten studeren in Groningen. Manisch gedreven, werd het een jaar later theologie in Leiden en in 1805 weer theologie in Groningen, alwaar hij het jaar daarop op een knap proefschrift in de rechten (!) promoveerde. Gedurende sommige perioden was hij tot grote intellectuele prestaties in staat, maar kort na de promotie knapte hij weer af, zodat hij zijn verdere twaalf levensjaren in een psychiatrische inrichting, het St. Elisabethsgasthuis te Deventer en bij tijden in gezinsverpleging moest doorbrengen⁸⁵).

Bevat de ziekte van Willem Samuel niet de sleutel tot een karaktertrek van enkele van de ons beter bekende Racers? Een manische afwijking wordt veelal als erfelijk beschouwd. Wat bij Jan Willem en Johanna Racer een zekere, niet zo abnormale en veelal bewonderde gedrevenheid in karakter en optreden vormde en bij hun vader, de dominee van St. Croix, al bedenkelijker proporties had aangenomen, groeide bij Willem Samuel uit tot bij tijden pathologisch heftige gemoedstoestanden en dadendrang.

Terzelfdertijd stonden de Racers in Twente bloot aan grote spanningen, als gevolg van de politieke betrokkenheid van Jan Willem, vooral in de jaren 1780 tot en met '88 en van 1795 tot het einde van de eeuw. Hij werd tenslotte zelfs met geweld door de Orangisten gevankelijke weggevoerd. Enkele jaren later schreef hij nog aan een vriend, dat zijn vrouw de emoties van die tijd nog niet te boven was. Wellicht heeft hij dus mede om haar in 1799 zijn ontslag als waarnemend drost van Twente ingediend.

Toch waren er ook redenen tot dankbaarheid. Naast verschillende politieke successen, culminerend in de benoeming van Jan Willem Racer in 1795 tot Provisioneel Verwalter van het drostambt Twente, kwamen uiteindelijk huwelijken van twee van hun kinderen tot stand: in 1799 hun jongste, de 21-jarige Carolina Bernardina met de energieke ds. Johannes Palthe, en twee jaar later, in Amsterdam, Antje met ds. Hendrik Fortuyn.

Ds. Palthe stond aanvankelijk in het Noordhollandse Etersheim en Schardam, en werd in 1802 naar Oldenzaal beroepen. Voor Anna en Jan Willem een groot voorrecht het gezin Palthe met vijf kinderen zo nabij te hebben. Wel moesten zij het verlies van twee kleindochtertjes betreuren, maar het kleinzoontje Johannes Frederik, in 1804 geboren, kreeg zowaar de achternamen Racer Palthe. Toen het immers onwaarschijnlijk leek, dat de zonen van Jan Willem ooit nog zouden trouwen, moesten er andere wegen gevonden worden de zeldzame naam Racer voor het nageslacht te bewaren. Na het heengaan van Anna en Jan Willem kregen de Palthe's nog twee zonen, waarvan één Van Wulfften Palthe.

Keren wij terug naar Amsterdam en de komst aldaar van Antje en Jansje. Een bijkomende reden voor de verhuizing van de twee meisjes kan zijn

geweest, dat zij bij gebleken geschiktheid zouden kunnen opvolgen in de bloeiende textielhandel van tante Johanna. Jan Willem had dan ook een groter pand op de Nieuwedijk gehuurd, dat hij in 1787 zou aankopen. Het heette destijds 'Groene Draak' en stond schuin tegenover de St. Nicolaasstraat. Thans is het gerestaureerd onder huisnummer 179. Nog steeds is er een textielzaak.

Daarheen verhuisde de groothandel met woonruimte erboven bestemd voor zijn zuster en dochters⁸⁶). De 'Katoenwinkel' kwam een paar huizen verder. In 1786 werd Jansje, als tegenprestatie, op haar 20ste jaar voor een kwart stille vennoot in de firma 'Johanna Racer, Wed. Tak'. Winstuitkering kreeg zij voorlopig niet, maar 21 jaar later, in 1807 werd haar aandeel ineens uitgekeerd door een onderhandse schenking van Johanna, bestaande uit een deel van de inventaris van de woning plus de resterende 75% van de firma. Jansje werd stille enige vennoot in de firma, waarvan de naam ongewijzigd moest blijven. Johanna was toen reeds 73 jaar; blijkbaar ontbrak het Jansje aan handeldsgaven, want de omzet nam steeds verder af⁸⁷).

Antje was misschien nog minder bedreven in zaken; in elk geval gaf zij op haar 31ste het jawoord aan de vijf jaar jongere ds. Hendrik Fortuyn, die juist naar de gemeente Krimpen aan de Lek ging verhuizen. Het echtpaar kreeg een dochtertje, Anna Jacoba Wilhelmina in 1803, en in 1804 een zoon met de 'beroemde' namen Jan Willem Racer Fortuyn. Tante Johanna zal er op hebben toegezien, dat de Fortuyns, in navolging van de Palthes eerder dat jaar, de achternaam Racer aan de hunne toevoegden, nu zelfs inclusief de voornamen Jan Willem. Er zal vreugde zijn geweest over de familieaanwinsten en de dubbele beveiliging van de Racernaam. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat wanneer Kaatjes kleinzoon Dirk vijftien jaar later was geboren, hij en zijn nageslacht Racer Bruins zouden hebben geheten.

Helaas, het geluk was wederom niet bestendig. Het jaar na de geboorte van Jan Willem Racer Fortuyn overleed zijn vader. Antje kwam met twee heel jonge weesjes terug bij tante Johanna. Zij zelf stierf in 1807 en haar dochtertje volgde haar, negen jaar oud, in 1812 in het graf⁸⁸).

Jan Willem Racer Fortuyn is vanaf zijn derde tot zijn vijftiende jaar door Johanna en Jansje opgevoed, de eerste vijf jaar nog in het gezelschap van zijn oudere zusje. Oudtante Johanna wilde ongetwijfeld een toegewijd predikant van hem maken. Er is echter iets mis gegaan met haar wijze van opvoeden. Onder haar tegen alle wereldsgezindheid beschermende dak is hij opgegroeid tot een ferme lichtmis⁸⁹). Hij was op zijn manier in opstand gekomen tegen de naargeestige omgeving op de Nieuwedijk. Toen tante in 1820 haar testament opstelde, was hij als 16-jarige in 'de Oost'⁹⁰). Weggestuurd? Hij kwam terug en studeerde toch nog theologie in Leiden, maar woonde in Harmelen, waar hij in 1827, 23 jaar oud, overleed. Hij vermaakte f 1.000,- aan de Oldenzaalse diakonie van oom Palthe en de rest aan Jansje, die zijn verblijf bij tante Tak nog wat zal hebben opgevrolijkt⁹¹).

Bij de andere achterneef, Dirk Bruins, had zij meer succes. Geboren

enkele weken vóór het sterven van zijn vader, heeft hij in Naarden bij zijn moeder, die bleef treuren over het verlies van haar man, geen vrolijke jeugd gehad. Negen jaar oud werd hij in 1798 door tante Tak, die zijn hele opvoeding bekostigde, meedogenloos, zonder van zijn moeder afscheid te hebben kunnen nemen, uit Naarden weggehaald en naar ds. Tenckinck in het kleine verlaten dorpje Britswerd in het veelal koude Friesland gestuurd. Deze 'neef'⁹²) had kostjongens in zijn niet erg grote pastorie, die bij hem Latijn, Grieks en de aanstaande theologen ook Hebreeuws leerden. Er waren nogal eens echtelijke twisten en in deze uiterst sobere, koude omgeving met weinig vertier bracht Dirk acht jaren door. Hij deed er een goede gezondheid, een sobere levenswijze en een liberale opvatting van het kerkelijk dogma op⁹³). Of dit laatste tantes bedoeling was geweest, is twijfelachtig.

In 1806 kwam hij twee jaar bij tante in huis voor zijn studie theologie aan het Amsterdamse Atheneum⁹⁴). Graag zocht hij toen verstrooiing bij zuster en zwager Roelofs op het Singel, zopas in de echt verbonden. Daarna volgde vier jaren theologie in Leiden⁹⁵) en in 1813 het predikantschap te Hoevelaken bij Amersfoort. Vanaf 1817 arbeidde hij met vrucht in de gemeente 's-Graveland tot aan zijn emeritaat in 1855. In 1816 was Dirk getrouwd met de domineesdochter Albertina Arnoldina Cornelia Bonnet en een jaar daarna zag Cornelia Johanna Margaretha (Keetje) Bruins als eerste van twaalf kinderen het levenslicht. Van drie anderen heeft Johanna de geboorte nog mogen beleven⁹⁶). Keetje Bruins is het, die ons in haar memoires duidelijk omschreven herinneringen aan tante Johanna⁹⁷) en aan het gezin van ds. Palthe⁹⁸) heeft nagelaten. Deze Keetje bracht ons op het spoor van de bekeerde Christiaan Salomon Duijtsch⁹⁹).

Het jong geluk in de predikantsgezinnen Palthe en Bruins in het verre Oldenzaal en het nabije 's-Graveland moet voor Johanna Racer, weduwe Tak, als de doorbraak van enkele zonnestrallen door de wolken van haar levensavond zijn geweest; of kon de veel beproefde nauwelijks meer geloven, dat iets daarvan duurzaam zou blijken?

Dat zij ondanks alles in 1807 het geloof had behouden, dat er uit de afstammelingen van haar zuster en broeder nog eens vele brave predikanten konden voortkomen, bleek uit het studiefonds, dat zij toen voor zulke jongelingen stichtte¹⁰⁰).

De oudste zoon van Jan Willem had haar al teleurgesteld. Deze ging in 1780 in Leiden letteren studeren. Oosterse talen was soms een aanloop voor theologie, maar bij hem is daarvan niets gebleken. Een omzwaai naar rechten staat nergens in Nederland noch in Lingen aangetekend, maar hij is wel in Oldenzaal mr. in de rechten en als advocaat werkzaam geweest¹⁰¹). Hij overleed daar ongetrouwd in 1825. Willem Samuel studeerde theologie, maar kon geen predikant worden door zijn ziekte. Op Bruins' en Palthe's nageslacht was haar hoop gevestigd. Ook dat viel tegen. Drie generaties Bruins en aanverwanten leverden zes predikanten en één theoloog die naar rechten zou omzwaaien; bij de Palthes studeerden twee zoons theologie,

zonder dominee te worden. Ook nu nog vinden de beheerders van het fonds slechts zelden aankomende theologen onder de honderden afstamelingen van Arnolda Catharina en Jan Willem Racer.

Familietrots en een gepast gevoel van eigenwaarde stredden met Christelijke nederigheid om voorrang bij Johanna; de laatste won het doorgaans. Christiaan Salomon Duijtsch schreef in zijn levensgeschiedenis, dat iemand hem te verstaan had gegeven, dat zijn weldoeners niet bij name door hem genoemd wensten te worden. Dat één daarvan tante Johanna is geweest, is nu, na tweehonderd jaar uitgekomen door de heruitgave van de memoires van Keetje Bruins¹⁰²). Een tweede voorbeeld: In zijn inwijdingspreek voor het nieuwe gereformeerde kerkgebouw te Oldenzaal in 1810 vermeldde ds. Johannes Palthe bij de opsomming van grote giften voor de bouw, direct na koning Lodewijk Napoleon, de 'edele Vrouwe, welke uit zedigheid haar naam niet opentlijk van mij wil genoemd hebben'¹⁰³). Vele aanwezigen zullen wel geweten hebben, dat hij op de tante van zijn vrouw doelde.

In één opzicht heeft Johanna in haar 87 jaar lange bestaan niet te klagen gehad. In tijden van economische voorspoed en tegenspoed wist zij met zo groot succes met haar handelstalent te woekeren, dat zij, ondanks haar Christelijke grote liefdadigheid, bij haar sterven op 18 januari 1822 een vermogen naliet van f 330.000,-, naar tegenwoordige maatstaven iets tussen vier en veertien miljoen gulden¹⁰⁴). Als zakenvrouw bewees zij geheel tegen de mannen in het vak opgewassen te zijn¹⁰⁵).

Wij hebben ons hier voornamelijk bepaald tot gebeurtenissen in familieverband. Met haar ongetwijfeld sterke karakter en haar van huis uit meegekregen streng calvinistische levensopvattingen, hebben het grote en bij herhaling ondervonden leed en de haar uit handen geslagen illusies, haar gemaakt tot een onbuigzame figuur, die niet vaak erop uit was door vriendelijkheid naar de gunst van anderen te dingen. De zuster van Jan Willem was zeker evenzeer een opmerkelijke Racer, die arbeidzaamheid, vasthoudendheid en doorzettingsvermogen met hem gemeen had.

Dat Johanna ook haar zachte trekken had, bewijst een ander fondsje, door haar gevormd. Daaruit moesten achterneef Dirk Bruins en zijn zuster Roelofs aan al de kinderen die zij hadden en nog mochten krijgen, elke nieuwjaarsdag drie gulden geven 'van tante Tak', zonder het voorschrift ze in de spaarpot te doen. Zij wilde nog lang in de herinnering van de achterachterneefjes en -nichtjes voortleven¹⁰⁶). Ze moest eens weten, hoevelen zich heden ten dage nog met belangstelling in haar leven verdiepen, zonder enige geldelijke aanmoediging.

Nog een enkel woord over Johanna Aleida Racer, genoemd Jansje, die ruim veertig jaar met tante Johanna heeft samengewoond. Zij moet een volgzaam en gedwee persoontje zijn geweest, dat als stille vennoot wel heel stil in de schaduw van 'Johanna Racer, wed. Tak' is blijven staan of zitten¹⁰⁷), zozeer, dat de erfgenamen van Johanna bij de boedelinventarisatie in 1822 hoogst verbaasd en zelfs aanvankelijk ongelovig opkeken, toen Jansje vertelde waarom een deel van de inboedel en alle baten en lasten van

Afdruk van zegelstempel van mr. J.W. Racer (Historisch Museum 'Het Palthehuis', Oldenzaal).

de praktisch tot stilstand gekomen handel haar toekwamen. Zij heeft het tenslotte allemaal in een voor haar gemakkelijke vorm ontvangen¹⁰⁸).

Zij noemde zich toen al rentenierster en de resterende dertien jaar van haar leven zal zij gebruikt hebben om zichzelf te hervinden in één van de acht huizen en huisjes in en om Amsterdam, die tante Johanna had nagelaten. In 1835 overleed zij daar op de hoek van de Herengracht en de Korsjespoortsteeg¹⁰⁹).

Zoals reeds gemeld, overleden de andere kinderen van Jan Willem en Anna ongehuwd, met uitzondering van Antje in Amsterdam, wier nageslacht in 1827 met Jan Willem Racer Fortuyn ook uitstierf, en van de jongste, Carolina Bernardina, die als de vrouw van ds. Palthe zowaar de stammoeder werd van tegenwoordig honderden nakomelingen in mannelijke en vrouwelijke lijn. Dat zijn de Racer Palthes, de talrijke Van Wulften Palthes en alle aangehuwden en hun kinderen.

Met Carolina's dood in 1857 stierf de laatste van de Twentse Racers. Slechts bij de Racer Palthes leeft deze, in oorsprong Slavische naam nog voort¹¹⁰).

7. Het Racer-wapen

Hieronder is een vergrote weergave van het lakstempel te zien, waarmee Jan Willem Racer zegelde. Het vertoont een geharnaste arm,

komende uit een wolk met in de hand drie langstelige klaverdrie bladen. Dergelijke burgerlijke wapens met bloemen of planten kwamen in Duitsland vrij veel voor als lakstempel, dus zonder kleuraanduiding. Zij dienden om brieven te verzegelen en de handtekening op officiële acten te waarmerken. Het Racer-zegel zal in de 18de eeuw zijn ontworpen, zonder dat het een veel diepere betekenis zal hebben gehad. Het is wellicht door Jan Willem zelf besteld, toen hij openbare functies ging bekleden¹¹¹). Er is geen stempel of zegelring meer voorhanden, althans niet in het Palthehuis.

Het zegel is in elk geval aangebracht op de acte, waarmede Jan Willem op 29 mei 1795 als Provisioneel Verwalter Drost van Twente zijn zoon, mr. Frederik Hendrik Racer, aanstelde tot zijn Landschrijver (Advocaat Fiscaal)¹¹²).

Noten

1. G.J. Mecking, 'Mr. Jan Willem Racer (1736-1816)', in *Overijsselse Historische Bijdragen* 101 (1986), 67-127 (Mecking). Schrijver dezes ontdekte een aantal jaren geleden tussen zijn familiepapieren enkele gegevens over de Racers (familiepapieren). De eerste aanmoediging mij verder in deze voorouders te verdiepen, kwam van J.H. Molkenboer, later gevolgd door M.R. Lassche, conservatoren van de Stichting Historische Museum 'Het Palthe-Huis' te Oldenzaal (Palthe-Huis). Vele andere behulpzame personen en eigen onderzoek verschaften steeds meer bijzonderheden, die het de moeite waard maakten in het kader van het Jan Willem Racer-herdenkingsjaar 1986 ook diens familieachtergrond uitvoeriger te belichten. Dit artikel hoorde dus eigenlijk thuis in de vorige bundel. Door het uitstellen van deze publicatie kon echter een extra eeuw voorgeschiedenis worden toegevoegd, die pas in september 1986 bekend is geworden. Gaarne dank aan de velen die hieraan iets hebben bijgedragen, in het bijzonder aan de voorzitter van de redactiecommissie voor zijn hulp in het bijschaven van de tekst. Het onderzoek kan nog in vele richtingen worden voortgezet en wanneer anderen op deze grondslag willen voortbouwen, wordt hen evenveel voldoening van hun werk toegewenst als het schrijver dezes heeft verschaft.
2. Voornaamste bronnen:
 - a. F. Roth, *Restlose Auswertungen von Leichenpredigten und Personalschriften*, IV, Boppard/Rhein 1965, 280, Nr. R3520 (begravenispreek voor Michael Racer; Roth *Leichenpredigten*).
 - b. F.W. Bauks, *Die evangelischen Pfarrer in Westfalen von der Reformationszeit bis 1945*, Bielefeld 1980, 395/6 (Bauks, *Pfarrer*).
 - c. C. Swaving, *Leer- en Lijk-Rede... ter Gedachtenis van... Hendrik Jan Bruins... Naarden*, Amsterdam 1789 (Swaving, *Lijkrede*) Familiepapieren, kopie in het Palthe-Huis.
 - d. A.W.W. van Wulfften Palthe, *Levensschets van Mr. J.W. Racer*, Zwolle 1886, 45-47 (Palthe, *Levensschets*).
 - e. A.G. de Bruin, 'Overzicht van de familie van Jan Willem Racer', Oldenzaal 1928, handgeschreven, geen opschrift, met achterop bronvermeldingen; in Archief Palthe-Huis (De Bruin, familieoverzicht).
 - f. Doop-, huwelijks- en begravenisboeken van de gereformeerde gemeente Lingen en rechtsarchief Lingen; geraadpleegd door Walter Tenfelde, Lingen.
 - g. *Das Bürgerbuch der Stadt Lingen 1602-1809*. Uitg. H. Schröter, Lingen 1953, 44, 17-11-1698 (*Burgerboek Lingen*).
 - h. Kerkelijk Archief van de Hervormde Gemeente, Delden. Doop-, trouw- en lidmatenboeken en notulen van de kerkeradsvergaderingen (KA Delden).

- N.B. de termen 'gereformeerd' en 'hervormd' werden tot het begin van de 19de eeuw nog dooreen gebruikt voor wat nu hervormd heet.
- i. Gemeentearchief, Oldenzaal (GA Oldenzaal).
- j. Rijksarchief in Overijssel, Zwolle (RA Zwolle).
- k. Gemeentearchief, Amsterdam (GA Amsterdam).
3. G.F. Racer (III, 4) en/of zijn vier broers hebben vrij zeker nog meer mannelijke nakomelingen gehad dan de in Bijlage A en hierna genoemde. De naam Racer, die overigens in Noordduitsland zeldzaam zal zijn geweest, is opgemerkt door W.F. Fournier (Goor) in Quakenbrück en door A.L. Hulshoff (Enschede) in Fürstenau. In de gereformeerde trouwboeken van Amsterdam (GA Amsterdam) vonden G.J. Mecking en anderen dat in 1726 zowel Friedrich Raetser als Arnoldus Racer voorkwamen, beiden afkomstig uit Minden. In 1780 werd daarin Arnold Christiaan Racer uit Osnabrück ingeschreven, die zijn dochter Johanna in 1781 evangelisch luthers laat dopen. De genoemde Duitse plaatsen liggen geen van alle meer dan 80 km van Rahden, de bakermat van de Noordduitse Racers.
 4. De heer en mevrouw Grygar-Rechziegel (Deventer) verbonden aan het Slavisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, bevestigden het slavisch karakter al is de afleiding van de naam onduidelijk. Bauks *Pfarrer* 395 nr. 4905 vond van Michael Racer (1690-1768) de varianten Racerus, Rhacerus, Ratzerus en Rutzenius. De fonetische schrijfwijzen Raatser, Raetser en Raetcer komen voor in het huisarchief Twickel, Delden (1721/2) en in het GA Amsterdam (1726 en 1807) en zowaar Raatsher in de volkstelling te Borne (1745) in RA Zwolle. Raaser (1752) en Raser (1758 en 1762) staan in GA Amsterdam en Raçer in Swaving *Lijkrede* (1789).
 5. Van de hervormde Duitse staten en staatjes waren de Palts, Brandenburg, Hessen-Kassel en Lingen calvinistisch; de meeste andere luthers.
 6. Roth *Leichenpredigten* IV 280.
In het voetspoor van Palthe, *Levensschets* 45, is een eeuw lang door velen de oorsprong van de Racers in het graafschap Baden gezocht, in plaats van in het stadje Rahden. Palthe moet deze fout overgenomen hebben uit een brief d.d. 4-9-1860 van A.B. van der Vies aan J.F. Racer Palthe, waarin uit Swaving *Lijkrede* XI was aangehaald 'Baden' in plaats van 'Raden' (fonetisch voor Rahden; archief Palthe-Huis map Bruins).
 7. Bauks *Pfarrer* 395/6.
 8. Zo bijvoorbeeld vernoemde de Badense hofschilder Friedrich Koch (1771-1832) zijn oudste zoon naar de laatste markgraaf van Baden-Durlach, Karl Friedrich (1728-1811). In het nageslacht van de schilder werden deze namen van stamhouder op stamhouder overgedragen, zoals nog te zien is in de tweede en derde voornamen van de huidige voorzitter van onze vereniging.
 9. Zijn geboortjaar blijkt uit het begrafenisboek van Lingen (noot 2, bron f) dat 16-7-1700 als sterfdatum geeft, gecombineerd met de mededeling in Swaving *Lijkrede* XII, dat hij 26 jaar is geworden.
 10. Mededeling van Walter Tenfelde op 4-7-1985.
 11. Palthe *Levensschets* 45 zal wel een goede reden gehad hebben om te vermelden, dat Arnold Racer rechter te Goor was. W.J. Fournier (Goor) stelde door onderzoek in verschillende archieven vast, dat Arnold nooit als richter of waarnemend richter van Kedingen in Goor is opgetreden en dat er over een mogelijke aanstelling als zodanig ook niets te vinden was. Sinds 1693 was er een waarnemend richter, Joan ten Oever, en op 26-8-1700 werd Assuerus Fockinck uit Deventer tot richter van Kedingen benoemd. Dit, en de geboorte van een dochter van Arnold, eind 1700, overtuigde ons, dat Arnold Racer, na aangezocht te zijn voor het ambt, door ziekte of dood tussen maart en augustus 1700, moet zijn verhinderd in functie te treden. De later ontvangen mededeling van zijn overlijden op 16-7-1700 bevestigde onze overtuiging (noot 2 bron f; Lutherse kerkboeken zijn pas in de Pruisische tijd, in 1728 begonnen).

12. Voornaamste bronnen:
 - a. dezelfde van noot 2, f en g.
 - b. *Nederlandsche Leeuw* 1924, 359 (NL).
 - c. A.F. Schepel, *Tenckinck*, notitie 1-9-1982 in Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage (Schepel, *Tenckinck*). In enkele gevallen is bij gebreke van een doopschrijving de afstamming afgeleid uit de voornamen (volgens R.C.C. de Savornin Lohman, Zutphen): Ds. Johannes Swartius, gehuwd met Johanna Baudartius, heeft kennelijk door een vroege dood het beroep van Blokzijl naar Amsterdam niet kunnen aanvaarden, want op 29-6-1635, twee jaar na hun huwelijk, verhuisde Johanna als weduwe van Blokzijl naar Kampen. Vermoedelijk heeft zij na de dood van haar man een zoon gebaard, die naar oud gebruik als postuum geborene de naam van zijn vader, Johannes, meekreeg. Behalve door zijn eigen voor- en achternamen, wordt zijn afkomst verder bevestigd door de namen, die hij aan zijn kinderen gaf. De eerste, Anna, is waarschijnlijk naar de ons onbekende moeders moeder vernoemd, Joan naar vaders vader, en Johanna naar vaders moeder Johanna Swarte-Baudartius. Laatstgenoemde is overigens op 9-5-1638 op tragische wijze door verdrinking in een put te Zutphen om het leven gekomen, de dag voordat zij een tweede huwelijk zou aangaan met ds. Thomas Cumingius uit Winterswijk. Evenzo ontbreken geboortegegevens van Arnold Racer en van zijn vrouw Imina, alias Wilhelmina Swarte. De namen van hun kinderen bevatten ook hier de sleutel tot de afstamming: Georg Friedrich vernoemd naar vaders vader en Janna Catrina Arnoldijna naar, in die volgorde, moeders vader, Johannes Swarte, naar moeders moeder en postuum naar haar eigen vader. Een bijkomend bewijs dat Johanna en Imina Swarte zusters waren, vonden wij in een brief van 16-12-1801, waarin hun respectievelijke afstammelingen in de tweede en derde graad elkander nog met 'neef/nicht' betitelden (Schepel, *Tenckinck*, en brief van weduwe Bruins-Pronckert aan ds. E.H. Tenckinck; familiepapieren).
13. *NL* 1924, 359.
14. Noot 2 f, Rechtsarchief Lingen, 20-10-1716. Zij was 75 Reichstahler schuldig aan mevrouw Tenckinck.
15. *Burgerboek Lingen*, Volkstelling 1720, 78 (5, 7), 84 (27, 1). In en bij hun woning werden geteld: man en vrouw, 1 kind, 1 dienstmaagd en 2 koeien. Er was nóg een barbier raadslid. Zij wisten natuurlijk goed wat er leefde onder de bevolking.
16. Zie hierna te behandelen tweede en derde brief uit St. Croix. De komst van Wilhelmina Racer/Kys-Swarte naar Delden is niet in het lidmatenboek te vinden. Predikanten schreven zichzelf en hun familie niet altijd in. Overlijdens/begravenisregisters zijn er ook niet uit die tijd.
17. Tenfelde: de 'Prüfungsarbeit' (proefpreek) is nog in druk voorhanden in Lingen.
18. Aafke Brunt, Twickel en de Hervormde gemeente te Delden, in: *'t Inschrien* 1980, 25-27 (Brunt).
19. Inventaris van de stukken uit het huisarchief Twickel betreffende de bemoeiingen met de Herv. Gemeente te Delden, vlp. 4, 1721/2.
20. Brunt 27. Destijds werd 1.000 zielen zowat als het maximum beschouwd en dit zal bij Racers vertrek al wel benaderd zijn geweest.
21. G.F. Racer, *Het gelove der Uitverkorene Gods, verklaart, bevestigt en verdedigt, In Vragen en Antwoorden*, Deventer 1732. Predikanten schreven wel vaker Vragenboekjes voor hun catechisanten. Dit was bedoeld om van zijn aannemelingen (uitverkorenen) mondige Christenen te maken; een soort vervolgcursus. Palthe-Huis bibliotheek AR I-i-1 (*Vragenboekje*).
22. Palthe *Levensschets* 1-2. KA Delden No. 1 Acten van de Kerkeraad, 12-4-1743. Volgens *Boekzaal der geleerde Waerelt*, juni 1743, 720 (*Boekzaal*) bevestigde

- ds. G.F. Racer, een maand na de kerkeeraadsvergadering, elders een predikant met de tekst Hebr. 13 vers 17 e.v. luidende: 'Gehoorzaamt uw voorgangers en onderwerpt u aan hen, want zij zijn het die waken over uw zielen... Laten zij het met vreugde kunnen doen en niet zuchtende...' Deze aanmaning van de apostel Paulus tot de gemeente zal hem geïnspireerd hebben tot een vurige predikatie over datgene, waarin zijn Deldense kerkeeraad volgens hem zo schromelijk te kort schoot.
23. Palthe, t.a.p. KA Delden t.a.p. 10-4-1744. De vriendelijke aanhef van de zegevens moet de scheidende predikant als bijzonder geveinsd in de oren geklonken hebben.
 24. Velen overleden bij een eerste aanval; wie die doorstond, was er verder immuun tegen. Tegenwoordig zoeken de toeristen er gezondheid en vertier. De naam Virginische of Maagdeneilanden wordt ook nog wel voor de groep gebruikt.
 25. Antilliaanse Reeks III: L. Knappert, *Geschiedenis van de Bovenwindse Eilanden*, Amsterdam 1979 (herdruk van uitgave uit 1932) 50-51; ook Racer en St. Kruis in alfabetische register (Knappert).
 26. A.G. de Bruin, *De Ned. Herv. Kerk te Oldenzaal*, Oldenzaal 1934: 4. Ds. G.F. Racer te St. Croix, 63-64 en het daar genoemde *Magazin für die neueste Geschichte der evangelischen Missions- und Bibelgesellschaften*, Basel 1819 III en 1822 I. (Genoemd hoofdstuk 4 aan te halen als: De Bruin, St. Croix). - Knappert 105.
 27. Knappert 167.
 28. Eigenlijk een soort Negerhollands, met Zeeuwse inslag; vgl. Afrikaans aan de Kaap, Knappert 105, 186 en elders.
 29. Knappert 170 e.v.
 30. *Boekzaal* 1743 en 1744.
 31. Zijn eigen woorden in de, nog te behandelen brief aan zijn moeder.
 32. KA Delden, t.a.p. 25-1-1744 tot 23-4-1744.
 33. Ibidem 24-4-1744.
 34. W.M.C. Regt, *Lijsten van predikanten*, Overijssel I 1722, George Frederik Racer.
 35. *Nieuwe Wassende Graade kaart van de Spaansche of West-Indische Zee*, door Johannes van Keulen, Amsterdam (Palthe-Huis XIX 223).
 36. Knappert 166.
 37. De Bruin, St. Croix, geeft een samenvatting van elk van de drie brieven. De originelen bevinden zich in het GA Oldenzaal, Archivalia van de Oldenzaalse Oudheidkamer (OK) 527a, onder beheer van Palthe-Huis (brieven St. Croix I, 2 en 3).
 38. Knappert 146.
 39. De namen die ds. Racer noemde, waren: 'Mijnheer en Mevrouw van Oldemeule, Boekelo, Bakenhagen, Fernandes, Doctor Reiger, dien ik met zijn huwelijk feliciteer, van Beesten, Borchers, Herborn, Meiling in de halve Maan, vrouw Kok, Mevrouw van der Duis, van Heek achter de kerk, de Meester, oude en jonge van Heek, Helms, Willem Visscher, de juffrouwen Lentelink, Claas Scholten, de weduwe van Hendrik van Heek, Hermanus van Heek, Gelink, ten Thije, de wijnkoper van Heek, (timmerman) Dolf van Heek, Gerrit Bok en al mijne oude naburen, zonder te vergeten de oude weduwe ten Tie en de kindren van Averink'. De Bruin, St. Croix 66 - Brunt 28.
 40. Indien er al een verwijdering bestond tussen ds. Racer en de heer van Twickel, hebben zij dat niet op het volgend geslacht overgedragen, want na zijn studie wordt Jan Willem Racer allereerst waarnemend rentmeester van Twickel.
 41. Knappert 110 e.v. - De Hernhutters en een opvolger van ds. Racer in 1774, ds. H. Müller, gaven zich veel moeite voor de slaven en kregen het daardoor met de kolonisten en met de ambtgenoot (!) van St. Thomas aan de stok.

42. Mecking 68.
43. Ds. Jacobus de Rhoer aanvaardde zijn ambt pas in juli 1745. KA Delden t.a.p. 22-7-1745. De consulent (waarnemer), ds. Immink uit Haaksbergen, bevestigde Kaatje tegen Pasen 1745 tot lidmaat. KA, lidmatenregister 1674-1796. Ds. J. de Rhoer verliet Delden al na vier maanden om professor te worden in Deventer en later in Groningen. Toen G.F. Racer van St. Croix schreef zich in staat te voelen naar Delden terug te keren, was de gemeente inderdaad weer vacant. Hij kreeg geen tweede kans. Beroepen werd ds. Van der Meulen, die vanaf oktober 1746 Delden vele jaren heeft gediend. Jacobus de Rhoer heeft tegen het eind van zijn leven in 1806 contact gehad met de zoon en kleinzoon van zijn voorganger in Delden; zie Mecking 113. Over J. de Rhoer ook J.C. van Slee, *De Illustre School te Deventer 1630-1878*, 's-Gravenhage 1916, 130-131 (Van Slee) en A.Th. van Deursen, *Jacobus de Rhoer 1722-1813*, Groningen 1970, 52-53.
44. KA Delden, Lidmatenregister, ongedateerde aantekening: 'Attestatie naar Amsterdam', bij inschrijving, genoemd in noot 43. - Palthe, *Levensschets*, 2, dacht dat drie kinderen naar Borne gingen.
45. Knappert 168, noch Regt, noch Boekzaal vermelden een sterfdatum. - Knappert noemt wel als datum van ambtsaanvaarding op St. Croix 1743, maar dat was in 1744.
46. Voornaamste bronnen:
- Boekzaal*, juni 1742, 709-712, Borne.
 - De Bruin, familieoverzicht.
 - GA Amsterdam, Poortboek B fo. 85.
 - NL 1930, 21-22, Th. à Th. v.d. H. en 62-63, H. Kronenberg, beide: Van den Bergh van Lexmond.
 - Swaving, *Lijkrede* XI-XII.
 - Van Slee, a.w.
 - Gemeentelijke Archiefdienst Deventer, Archief Hervormde Gemeente Deventer, doop-, lidmaten- en trouwregisters (Deventer doop-, lidm.- of trouwreg.).
 - Gemeentearchief Deventer, rechterlijk archief, Stratenboeken (Deventer Stratenboek) en Boek van bekende schulden (Deventer bekende schuld).
 - Protocolen van het gericht Borne. Goedsheren Gericht no. 1734, I en II en losse stukken, geraadpleegd door mevrouw M.G.E. van Harten-Fransen, Borne (Gericht Borne).
47. *Boekzaal* juni 1742, 709. Swaving, *Lijkrede*, XII.
48. Nadat aan het eind van de 15de eeuw de Moren uit Spanje verdreven waren, liep de teelt van graan en vlas hard achteruit. Zware landarbeid werd door de Spanjaarden verafschuwd en door de goud- en zilverroof uit Amerika konden zij voor de importen betalen. Tegengaan van de handel met de Nederlanden door de Spaanse overheid had geen blijvend succes.
49. Emanuël van Meteren, *Historie van de oorlogen en geschiedenissen der Nederlanden*, Gorinchem 1748-'63, V 333-341.
50. Swaving, *Lijkrede* XII.
51. NL 1929, 62, H. Kronenberg: Plaete. - Deventer stratenboek I: Polstraat fol. 23-24.
52. Van Slee, a.w., 199.
53. Brunt, 26-27.
54. Deventer lidm. reg.: Pasen 1653, Johannes van den Berg 'Ingekomen attestaat van Spankeren' (bij Dieren). - Deventer trouwreg. 29-7-1655. - Doopreg. E. Jacobs 14-4-1635 (in alfabetische klapper bij vergissing onder: Roelof Jansen als vader). - Deventer bekende schuld blz. 304 24-10-1633. Roloff Jacobsz leent 1.200 carolusgulden tegen onderpand van zijn huis 'den golden vjssel'.

55. Door een merkwaardig toeval wordt de benedenwoning op Bergschild 1 thans bewoond door schrijver dezes, 10de generatie afstammeling van Roloff Jacobsz.
56. Deventer stratenboek I: Polstraat fol. 22. - G. Dumbar, *Het kerkelijk en wereldlijk Deventer*, I, Deventer 1732, kaart t.o.p. 10.
57. Swaving, *Lijkrede*, XII.
58. *NL* 1930, 22.
59. Van Slee, *a.w.*, 229.
60. *Boekzaal*, juni 1742, 709-712, Borne.
61. *Ibidem*, april 1770, 392, Borne. Na haar overlijden deed de zuster van ds. Sloot zijn huishouding (Volkstelling Borne 1748) totdat hij hertrouwde met Lucia Westerlo. Zij bleef in 1770 als weduwe met vier kinderen achter. Aanvullende informatie van mevrouw M.G.E. van Hartsen-Fransen, Borne.
62. Swaving, *Lijkrede*, XI. De vele afstammelingen van Jan Cost (1621-1686) en Sara Budde (1627-1706) behoorden tot een, veelal academisch gevormd geslacht van burgemeesters, stadssecretarissen, richters, marke-ontvangers, houtrichters, predikanten, advocaten en geneeskundigen in Enschede en elders, zoals Deventer. Zie: J. van Doorninck, *Geslachtkundige aantekeningen t.a.v. de gecommiteerden ten landdage van Overijssel, 1610-1794*, Deventer 1871, 661-662 (Van Doorninck) en A. Benthem Gz, *Geschiedenis van Enschede en zijn naaste omgeving*, Enschede 1920, 451-452.
63. *Boekzaal*, juni 1742, 712.
64. RA Zwolle, Volkstelling Borne 1748.
65. Voornaamste bronnen:
 - a. Palthe, *Levensschets*, 45-47.
 - b. De Bruin, familieoverzicht.
 - c. Gerh. J. Hebben, *Jan Willem Racer en de Patriottenbeweging in Oldenzaal*, 11.
 - d. *NP* 1919, 26-28 (Bruins) en *NP* 1913, 272-285 (Palthe).
 - e. J.A. Boot, in: *Textielhistorische Bijdragen*, no. 13, 76-98, Amsterdamse Textielhandel met Twente en de Achterhoek in de 18de eeuw, en no. 16, 20-68, De markt voor Twents-Achterhoekse weefsels in de tweede helft van de 18de eeuw (Boot no. 13 of no. 16).
 - f. GA Amsterdam, microfilms DTB, Adresboeken enz.
 - g. Alba Studiosorum (studentenlijsten) van Amsterdam, Groningen, Leiden, Lingen en Utrecht enz. (Album Stud. ...).
66. A.C. Racer, Zegewens voor de 42ste verjaardag van mevrouw Elisabet van der Meulen-Bakker op 11-11-1753. Handschrift, familiepapieren; kopie in Palthe-Huis.
67. Palthe, *Levensschets* 2, vermeldt dat J.W. Racer gedurende twee jaar de latijnse school te Lingen bezocht. Volgens Walter Tenfelde komt de naam Racer niet voor in de 'Catalogus Discipulorum Scholae Lingensis' van de jaren 1750-1755.
68. GA Amsterdam, Hervormde kerk archief, lidmatenregister 27-12-1754.
69. Boot no. 13, 78-79, geeft 1735 als geboortjaar van Johanna; moet zijn 1734.
70. GA Amsterdam, DTB, geboorte Hein 7-3-1759. *NP* 1919, 27, noemt ten onrechte 'ged. Almelo' met die datum. - Boot no. 13; 79, 83, 94 en no. 16; 60-61.
71. Palthe, *Levensschets*, 46-47. - Bauks, *Pfarrer*, 255-256, 549.
72. Ongedateerde brieven van A.C. Bruins-Racer. - Op de dag van het overlijden, 14-11-1763, had Jan Willem Racer nog uit Almelo aan Johanna en haar man geschreven, dat het ernstig was met Kaatje. - Uit een brief van D. Bruins aan het echtpaar Tak-Racer van 26-11-1763 blijkt dat hij de afscheidsbrieven gevonden had in het kabinet van zijn overleden vrouw, op aanwijzing van Johanna, die blijkbaar op de hoogte was van het bestaan ervan. Bruins zond haar een afschrift van de brief aan Hein om aan alle goede kennissen te laten lezen. Alle brieven familiebezit; kopieën in Palthe-Huis.

73. Keetje Hooijer-Bruins, *Domineesdochter in 's-Graveland, domineesvrouw in Zaltbommel, 1817-1886*, Zaltbommel 1981 (heruitgave van boek van 1884), I 4 (Hooijer-Bruins).
74. Christiaan Salomon Duitsch (1734-1795) beschreef zijn bewogen leven en geloofsworsteling van joods rabbijn tot hervormd predikant te Mijdrecht in *De wonderlike Leiding Gods...*, Amsterdam 1768-1771, vele malen herdrukt, laatstelijk Barneveld 1977. Zijn geloofsbelijdenis, *Jehova verheerlijkt...*, Amsterdam 1767, beleefde een, door J. Haitsma, Boskoop, uitvoerig bewerkte en ingeleide heruitgave, Kampen 1986. Ook J. Haitsma in *Hervormd Mijdrecht in de loop van vier eeuwen van 1568-1973*, Mijdrecht 1982, III. - Blijkbaar financierde Johanna ds. Duitsch in later jaren met leningen, want in 1796 werden de schuldeisers in de geabandonneerde boedel van de weduwe Duitsch tot een crediteurenvergadering opgeroepen. Johanna was daarbij en kreeg toen waarschijnlijk de oningenaaide exemplaren van de boeken van Duitsch, die na haar dood op zolder werden gevonden, zie Hooijer-Bruins, I 18-19 en herdenkingsnummer van de *Mijdrechtse krant* van 11-6-1985, 'Mijdrecht 900 jaar', voorpagina rechts.
75. Ongedateerde brief. - Balthazar Muntz was op 28-9-1769 overleden, kinderloos en zonder testament na te laten. Zijn verwanten Cost, Stork en Potken erfden. Zie ook Van Doorninck, 661-662. - Palthe, *Levensschets*, 6, geeft aan dat de dochter Aleida Muntz het huis eerst nog bewoonde. Aleida Muntz was zijn dochter niet, was niet één van de erfgenamen en heeft er wellicht dus ook niet gewoond. - Bruins vermeldde ook, dat de tweede zoon van zijn tweede vrouw, Sara Ledebouer, zopas Arnold Carel Leonard was gedoopt; A.C. met de voorletters van de eerste vrouw, Arnolda Catharina Racer, en Leonard naar de eveneens overleden man van Johanna Tak-Racer, de geadresseerde; een toen niet ongebruikelijke naamgeving naar gestorvenen, blijkens de brief ook overeenkomstig de wensen van Johanna. Familiepapieren; kopie in Palthe-Huis.
76. Gericht Borne, losse stukken 36, blz. 15, 13-5-1762 en 34, blz. 54, 12-10-1773.
77. Gericht Borne, diverse stukken van 13-5-1762 tot 17-6-1794.
78. *Album Studiosorum Academiae Lingensis 1698-1819*, Uitg. Walter Tenfelde, Lingen (Ems) 1964, 15-9-1773 (886). - *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae*, 's-Gravenhage 1875, 19-9-1774 (A.S.A., Leiden). - Utrechtse examenpapieren, familiepapieren. - Hooijer-Bruins, I 5-6.
79. Swaving, *Lijkrede*, o.a. 18, 19, 23, 34, 37, 38.
80. De Bruin, familieoverzicht, noemt haar Agneta in plaats van Anthonetta.
81. *Boekzaal*, febr. 1789, 221-222, Naarden. - Swaving, *Lijkrede*, III-X.
82. Hooijer-Bruins, I, 11.
83. Wellicht had Johanna nog een exemplaar van de Leichenpredigt voor Michael Racer uit 1668 in bezit.
84. Swaving, *Lijkrede*, X-XII.
85. Mecking, 113-114. C.M. Hogenstijn, *Sint Elisabethsgasthuis en Brinkgreven*, Deventer 1987, 40.
86. Boot no. 13; 79, 94.
87. GA Amsterdam, notarieel archief van notaris F.M. de Man, 14-3-1822, inventaris en taxatie van de nalatenschap van wijlen Johanna Racer, wed. Leonard Tak, overleden 18 januari 1822 (Inventaris JRwT) met bijgevoegd testament van Johanna van 4-4-1820 (Testament JRwT). Ook voorlopige boedelverdeling van 22-5-1822 (VIp. verdeling JRwT). Hier Inventaris, 73vo.-74, 14-15.
88. De Bruin, familieoverzicht.
89. Hooijer-Bruins, I, 17-18, Jan Willem Racer Fortuyn was een neefje van Jansje; geen broer.
90. Testament JRwT (ongenummerd) 2de blz. midden.
91. De Bruin, familieoverzicht.
92. Noot 12, slot.

93. Keetje Hooijer-Bruins, I, 9-15.
94. *Album Academicum van het Atheneum Illustre ... van Amsterdam*, Amsterdam 1882, 1806-1807.
95. *A.S.A. Leiden*, 1808.
96. *NP* 1919, 27. *De Wapenheraut*, 1918, 133-135. Hooijer-Bruins, Inleiding, I op vele plaatsen, II hier en daar en Bijlage V, F.
97. Hooijer-Bruins, I 15-17.
98. *Ibidem* I 94-98.
99. Noot 74. Voor de oningenaaide boeken, zie Inventaris JRwT, 5, 'misdrukken', waard f 12,-, gevonden 'op de zolder'.
100. De zeer wijdropige stichtingsacte van 14-8-1807 wees als eerste 'directeuren en administrateurs' aan: de aangetrouwde neef ds. J. Palthe, Oldenzaal, en ds. J.W.C. Tenckinck. Oost Zaan (zoon van 'neef' Tenckinck, Britswerd). De laatste werd twee jaar later vervangen door Otto Roelofs, Amsterdam. Deze was in 1806 gehuwd met Catharina Elizabeth, de in 1787 geboren dochter van ds. Hein Bruins te Naarden. In 1820 werd hij ook door Johanna Racer-Tak in haar testament, tezamen met Jansje Racer, tot executeur in haar nalatenschap benoemd. Johanna had groot vertrouwen in de aangetrouwde neef en wellicht heeft zij zijn huwelijk met de kleindochter en naamgenote van haar geliefde zuster Kaatje wel bevorderd. Hij was in elk geval een goede, welgestelde partij voor haar.
101. De in noot 65 g. genoemde Alba Stud. en die van Franeker, Harderwijk en Zutphen.
102. Een vriend kreeg binnen een week een recensie van J. Haitsma, Hervormd Mijndrecht en de heruitgave van Keetje Hooijer-Bruins onder ogen, waardoor Haitsma op het spoor van de weldoenster Johanna kon worden gebracht.
103. A. G. de Bruin, *De Kerk te Oldenzaal* (uit voorgaande noot 26), 1, 5, De Inwijdingspreek, 15 (Aanhaling in oorspronkelijke bewoording).
104. Vlp. verdeling, folio 7, f 300.000,-. De finale scheiding heeft bijna drie jaar genomen en leverde nog f 44.000,- op. Johanna had bepaald, dat niets publiekelijk mocht worden verkocht; alles moest onder de erfgenamen worden verdeeld. Bovendien werden er voor vele duizenden guldens vorderingen ingediend, die Roelofs door zijn bekendheid met de zaken van tante Johanna door veel praten zonder dure en langdurige processen had weten af te wimpelen. Zijn brief van 3-1-1825 aan D. Bruins; kopie in Palthe-Huis.
105. Boot no. 13 en no. 16.
106. Hooijer-Bruins, I 19.
107. Hooijer-Bruins, I, 17.
108. Vlp. verdeling JRwT, folio 2, 2.
109. GA Amsterdam, DTB, begrafenis 10/62 V, 30-11-1835 overleden 27-11-1835.
110. *NP* 1913, 272-285.
111. Ottfried Neubecker, *Grosses Wappen-Bilder-Lexikon der bürgerlichen Geschichte Deutschlands, Österreichs und der Schweiz*, München 1985, 172-173, en brief van de auteur aan het Palthe-Huis van 1-9-1986.
112. GA Oldenzaal, OK 519c.

Bijlage A

Het geslacht RACER

I.

JACOB RACER ————— x ————— MAGDALENA ...
 Jagermeester en houtvester van de
 Keurpalts, Auerbach, Bovenpalts

II.

ds. MICHAEL RACER (luthers) ————— x ————— ANNA ZIEGLER
 Auerbach 1590 - Rahden 1668 1628
 pred. Wietzen 1628, Rahden 1639 Wietzen 1603 - Rahden 1666
 pred. Wietzen 1628, Rahden 1639 wed. van ds. H. Hoccius, Wietzen
 5 zonen 1 dochter

III.

4. GEORG FRIEDRICH RACER ————— x ————— ... HIDDEMANN
 2de pred. Rahden tot dood 1687

IV.

ARNOLD (JULIUS) RACER ————— x ————— IMINA/WILHELMINA SWARTE
 Rahden 1673/4 - Lingen 1700 ondertr. Lingen ? 1667/70 - Delden 1745/46
 rechtsbijstand Lingen 1693-'97 4-9-1697 hertr. vóór 20-10-1716
 burger Lingen 17-11-1698 JOHAN KYS(Z), barbier/raadsheer Lingen,
 gest. vóór 13-5-1727

V.

2. JANNA CATRINA ARNOLDIJNA RACER
 geb. Lingen 30-12-1700, jong gest. ?
 1. ds. GEORG FREDERIK RACER ————— x ————— ALEIDA VANDEN BERG
 Lingen 26-1-1699 - St. Croix 1747 getr. Borne geb. Borne ...
 pred. Delden 1722, St. Croix 1744 12-1-1727 gest. Delden ? vóór 16-3-1742

VI.

1. ARNOLDA CATRINA Delden 1729 - Almelo 1763
 getr. Almelo 25-8-1757
 DIRK BRUINS 1735-1812 Almelo
 3. JOHANNA Delden 1734 - Amsterdam 1822
 getr. A'dam 12-1-1759
 LEONARD TAK 1731-1764 Amsterdam
 2. ANNA GEERTRUIT Delden 1731 - vóór 16-3-1742
 4. JAN WILLEM Delden 1736 - Oldenzaal 1816
 getr. Coevorden 13-8-1760
 ANNA JACOBA WILH. WERNDLY
 Coevorden 1735 - Oldenzaal 1810

VII.

1. FREDERIK HENDRIK geb. Coevorden 2-10-1763
 gest. Oldenzaal 16-6-1825
 ongehuwd
 2. JOHANNA ALEIDA geb. Coevorden 13-5-1766
 gest. A'dam 30-11-1835
 ongehuwd
 3. ANNA JACOBA geb. Oldenzaal 15-3-1770
 gest. Amsterdam 6-9-1807
 getr. ds. H. FORTUYN
 4. ELISABETH JOH. geb. Oldenzaal 23-5-1773
 gest. ... vóór 1806
 ongehuwd
 5. WILEM SAMUEL geb. Oldenzaal 14-6-1776
 gest. Deventer 2-4-1818
 ongehuwd
 6. CAROLINA BERN. geb. Oldenzaal 28-10-1778
 gest. Oldenzaal 24-3-1857
 getr. ds. J. PALTHE

Bijlage B

Het geslacht van grootmoeder SWARTE

I.

GEERTT SWARTTE, de Oude 1524-1608
Burgemeester Lingen 1580

x

← GEESEKE SWEERS 1547-1601

II.

JACOBUS SWARTTE 1575-1634/7

x

Lingen 1600

← ANNA CLOPPENBURGH ong. 1582-...

III.

ds. JOHANNES SWARTIUS 1601-vóór juni 1635
pred. Zwolle, Blokzijl

x

Leiden 1633

← JENNEKEN (JOHANNA) BAUDARTIUS 1605-1638

Mr. GEERT SWARTTE

IV.

Notaris JOHANNES SWARTE 1635/6-1705
procureur Lingen

x

burgers Lingen 1665

← CATHARINA TIEMANSS/TOMASSEN ...-vóór 1678

V.

1. ANNA SWARTE
ged. Lingen 20-8-1662

2. JOAN SWARTE
ged. Lingen 4-8-1664

3. JOHANNA SWARTE
ged. Lingen 9-4-1666
tr. Lingen 10-1-1691
EGBERT TENCKINCK
chirurgijn-majoor, Lingen, Mechelen

4. IMINA SWARTE
Lingen ? 1667/70 - Delden 1745/46
tr. Lingen 1697
ARNOLD JULIUS RACER

Zie verder Bijl. A Racer

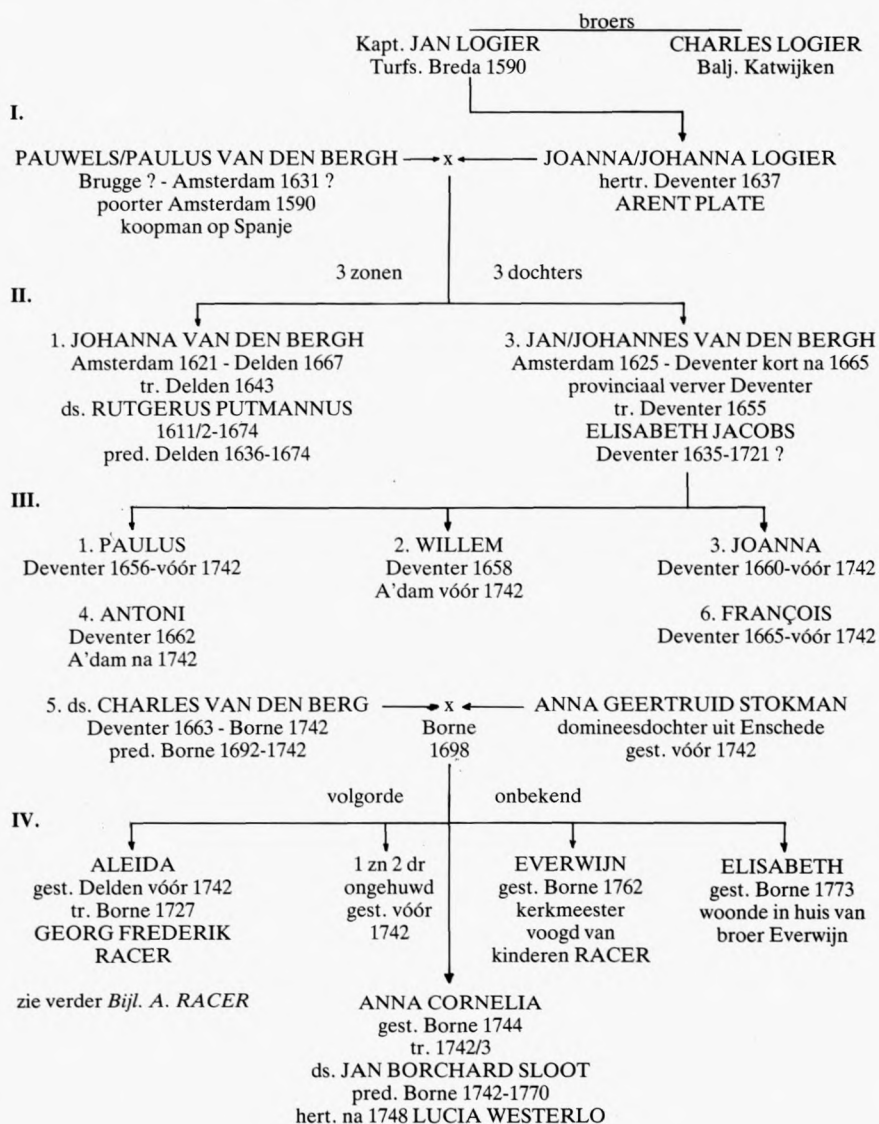
VI.

ds. JAN WILLEM COENRAAD T.
1707-1768
Warga/Wartena/Warstiens
tr. 1742 GEERTRUIDA MARIA CRAMER

VII.

ds. EGBERTUS HENDRIKUS TENCKINCK
1746-1830, Britswerd/Wieuwerd
tr. 1773 TRIJNTJE HEINEMAN
1754-1808

Het geslacht van moeder VAN DEN BERG

Bijlage D

Belangrijke gebeurtenissen in de familie RACER

Jan Willem, zijn zusters, hun kinderen en sommige kleinkinderen.
1745-1857

- Arnolda Catharina RACER, † 1729 Delden (Kaatje).
- Johanna RACER, † 1734 Delden (Johanna).
- Jan Willem RACER, † 1736 Delden (Jan Willem).

- 1745/ † grootmoeder Wilhelmina RACER/KYS-SWARTE, Delden.
- 1746 Kaatje naar Amsterdam; Johanna en Jan Willem naar Borne.
- 1747 † vader Georg Frederik RACER, St. Croix, West-Indië.
- 1748 Jan Willem naar Oldenzaal, Latijnse school.
- 1754 Johanna in Amsterdam, belijdenis.
Jan Willem naar Groningen, studie rechten.
- 1755 Kaatje en Johanna in textielfirma, Amsterdam.
- 1757 Kaatje x Dirk BRUINS, Almelo.
- 1758 Jan Willem promotie Groningen, wnd. rentmeester Twickel.
- 1759 † Hendrik Jan BRUINS, zn van Kaatje, in Amsterdam (Hein).
Johanna x Leonard TAK, Amsterdam.
- 1760 Kaatje treedt uit textielfirma, Amsterdam.
‡ Cornelis Jan TAK, zn van Johanna, Amsterdam.
Jan Willem jurist Coevorden, x Anna J. W. WERNDLY, aldaar.
- 1762 † Everwijn VAN DEN BERG, Borne, hun vroegere voogd.
‡ Frederik L.J. BRUINS, zn van Kaatje, Almelo, † 1762/3.
- 1763 † dode zoon van Kaatje, Almelo.
† Kaatje BRUINS-RACER, Almelo.
‡ Frederik Hendrik RACER, Coevorden, zn van Jan Willem.
Jan Willem en gezin naar Ootmarsum.
- 1764 † Leonard TAK, Amsterdam, man van Johanna.
- 1765 † Cornelis Jan TAK, Amsterdam, zoon van Johanna.
- 1766 ‡ Johanna Aleida RACER, Coevorden, dr. van Jan Willem (Jansje).
- 1768 Jan Willem en gezin naar Oldenzaal.
- 1770 ‡ Anna Jacoba RACER, Oldenzaal, dr. van Jan Willem (Antje).
- 1773 † Elisabeth VAN DEN BERG, Borne, laatste van moeders zrs/brs.
Hein BRUINS naar Lingen, atheneum theol.; 1774 Leiden; 1778 Utrecht.
‡ Elisabeth Johanna RACER, Oldenzaal, dr. van Jan Willem.
- 1776 ‡ Willem Samuel RACER, Oldenzaal, zn van Jan Willem.
- 1778 ‡ Carolina Bernardina RACER, Oldenzaal, dr. van Jan Willem.
- 1779 Antje RACER naar tante Johanna, Amsterdam.
- 1780 Frederik Hendrik RACER naar Leiden, studie letteren.
- 1781 Jansje RACER naar tante Johanna, Amsterdam.
- 1782 Hein BRUINS predikant Garderen, 1784 Naarden.
- 1786 Hein BRUINS x Anthonetta Johanna PRONCKERT uit Montfoort.
Jan Willem huurt huis voor textielfirma A'dam; 1787 aankoop.
Zijn dochter Jansje wordt ¼ stille vennoot in de firma.
- 1787 ‡ tweeling Catharina Elisabeth en Anna Lucia BRUINS, Naarden, drs
van Hein BRUINS.
- 1788 ‡ Dirk BRUINS, Naarden, zn van Hein BRUINS.
- 1789 † Hein BRUINS, Naarden, zn van Kaatje.
- 1791 Willem Samuel Groningen studie rechten; 1792 Leiden theol.; 1805 Groningen theol.; 1806 Groningen promotie rechten.

- 1798 Johanna stuurt Dirk BRUINS naar ds Tenckinck, Britswerd (Fr.).
 1799 Carolina B. RACER x ds. Johannes PALTHE, Etersheim, 1802 Oldenzaal. Tussen 1799 en 1821 krijgen zij 5 zoons en 3 drs.
- 1801 † Anna L. BRUINS, Naarden, dr van Hein.
 Antje RACER x ds. Hendrik FORTUYN, Krimpen aan de Lek.
- 1803 ‡ Anna Jacoba Wilhelmina FORTUYN, Krimpen aan de Lek.
 1804 ‡ Jan Willem RACER FORTUYN, Krimpen aan de Lek.
 1805 † ds. Hendrik FORTUYN, Krimpen aan de Lek.
 Antje en 2 kinderen bij Johanna in huis, Amsterdam.
 Vóór 1806 † Elisabeth Johanna RACER, Oldenzaal (?).
- 1806 Catharina E. BRUINS x Otto ROELOFS, theekoopman Amsterdam.
 Dirk BRUINS naar Johanna, Amsterdam, studie theologie; 1808 Leiden.
- 1807 Johanna sticht studiefonds voor theologen.
 † Antje FORTUYN-RACER, Amsterdam. 2 wezen bij Johanna.
 Jansje RACER 100% stille vennoot in textielbedrijf, Amsterdam.
- 1810 † Anna J.W. RACER-WERNDLY, Oldenzaal, vrouw van Jan Willem.
 1812 † Anna J.W. FORTUYN, Amsterdam, dr van Antje.
 † Dirk BRUINS, Almelo, wedr van Kaatje, deed veel zaken met Johanna, Amsterdam.
- 1813 Dirk BRUINS, predikant Hoewelaken; 1817 's-Graveland, kleinzoon van Kaatje.
- 1816 Dirk BRUINS x Albertina A.C. BONNET, uit Rotterdam.
 † Jan Willem RACER, Oldenzaal.
- 1817 ‡ Cornelia J.M. BRUINS, 's-Graveland (Keetje).
 Tussen 1817 en 1835 nog 2 zns en 9 drs van BRUINS-BONNET.
- 1818 † Willem Samuel RACER, Deventer zn van Jan Willem.
 1822 † Johanna TAK-RACER, Amsterdam.
- 1825 † Frederik Hendrik RACER, Oldenzaal, zn van Jan Willem.
 1827 † Jan Willem RACER FORTUYN, Harmelen, zn van Antje.
 1835 † Jansje RACER, Amsterdam, dr van Jan Willem.
 1857 † Carolina B. PALTHE-RACER, Oldenzaal, dr van Jan Willem, *de laatste RACER*.

- ‡ = geboren
 x = gehuwd met
 † = gestorven